

KULTUURILISED OOTUSED VÕRU KEELE- JA KULTUURIRUUMIS

Uuringu kokkuvõte

Koostaja: Nele Reimann-Truija

**Võro Selts VKKF
Võru Instituut**

2009

Sisukord

Sissejuhatus	3
Uuringu tulemuste lühikokkuvõte	4
Uuringu tulemused, ülevaated vastustest	7
Kus olete sündinud, kus on juured?	7
Mis seob praeguse elukoha ja kandiga?	8
Mis on siinkandi rahvale iseloomulik?	8
Mida võib nimetada kultuuriks?	11
Kuidas nimetada siinkandi kultuuri?	12
Mille poolest siinkandi kultuur erineb setu, mulgi, kihnu kultuurist?	14
Mis on nendel kultuuridel ühist?	15
Millised on Teie arvates Võrumaa piirid?	16
Millised on Vana-Võrumaa piirid?	18
Kas on vaja võru keelt ja kultuuri hoida? Miks?	19
Kuidas hoida võru keelt ja kultuuri?	21
Nimetage ettevõtmisi, mis toetavad keelt ja kultuuri	22
Milliseid ettevõtmisi Te sooviksite esile tõsta?	23
Mis ettevõtmiste puhul häirib?	25
Kas ja mida peaks veel tegema?	26
Mil määral olete kokku puutunud erinevate ettevõtmistega?	28
Uma Leht: kas loete ja milliseks hindate? Kes loevad Uma Lehte?	28
Uma Pido: kas lõite kaasa ja kuidas hindate peo mõju? Kas korraldamist tuleks jätkata?	30
Pärimusmuusika õpetamine koolides	32
Võru keele ja kultuuri õpetamine ajaloolise Võrumaa koolides. Kas koolis õpetamine on vajalik?	33
Kas kohaliku keele ja kultuuri õppega on probleeme?	33
Kuidas peaks võru keelt kirja panema?	36
Riiklik programm „Lõunaeesti keel ja kultuur“	37
Kas vana Võrumaa kogukond vajaks eraldi Võru kultuuriruumile suunatud programmi?	38
Millised on Teie arvates programmi alateemadest viis tähtsamat tegevust?	39
Koostöö. Kas võru kultuuriruumi organisatsioonid võiksid teha senisest enam koostööd?	41
Milliseid tegevusi peaks koostöö haarama? Mis võiks koostööd takistada?	41
Kas koondumine ühtseks organisatsiooniks kultuuriruumi põhiselt on vajalik?	46
Kas võru kultuuriruumis on vajalik algatada muid regionaalseid programme?	47
Uuringu kokkuvõtte lisa: küsitlusankeet	49

Sissejuhatus

Uuring "Kultuurilised ootused võru keele- ja kultuuriruumis" viidi läbi 2009. aasta talvel võru keele- ja kultuuriruumis. Uuring oli osa Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) toetatud projektist "Kultuuriliste ootuste kaardistamine võru keele- ja kultuuriruumis ja Vana Võromaa käsitöökogu loomine". Projekti teostasid partneritena Võro Selts VKKF, Võru Instituut, Orava Maanaiste Selts ja Näputüüselts.

Projekti eesmärgiks oli laiendada koostööd võru keele- ja kultuuriruumis kultuuriga tegelevate inimeste, kodanikuühenduste ning kohalike omavalitsuste vahel. Kultuuriliste ootuste, ühiste kokkupuutepunktide ja eesmärkide leidmiseks küsitleti projekti käigus 70 inimest, kes on tegevad kultuuriga seotud mittetulundusühingutes, omavalitsustes kultuuritööl või erinevates kultuuriasutustes. Vastajaid oli kõigist praegu Vana-Võromaal oleva 27 omavalitsuse piirkonnast ja neid aitasid välja valida Põlvamaa Arenduskeskuse ja Võrumaa Arenguagentuuri töötajad. Uuringut võiks tinglikult nimetada ka kultuuri arvamusiidrite uuringuks.

Võru keele- ja kultuuriruumina on mõistetud ajaloolist Võromaad ehk vana Võromaad oma kaheksa kihelkonnaga (Räpina, Vastseliina, Põlva, Kanepi, Urvaste, Hargla, Rõuge, Karula). Haldusüksuste piirid sellel territooriumil on ajaloos kümneid kordi muutunud, kuid teadmine ühisest keele- ja kultuuriruumist on üldiselt säilinud.

Uuringuga sooviti kindlaks teha, mida oodatakse kohalikule omapäralt toetuvalt kultuurielult, milliseid ettevõtmisi hinnatakse kõrgelt ja mis võru keelt ja kultuuri toetavate tegemiste juures häirib. Küsiti ka, millised võiksid olla kultuuriruumiüleused ühistegevused ja kuidas seda koostööd edukalt läbi viia ning kuidas peaks riik toetama kohaliku kultuuriga seotud ettevõtmisi.

Kultuuriliste ootuste kaardistamiseks koostati küsitlusankeet (esitatud käesoleva kokkuvõtte lisas), küsitletavate vastused salvestati ja salvestused trükiti intervjuudena, mille põhjal on koostatud järgnev ülevaade. Olulise ja huvitavama osa moodustavad ülevaates küsitletute erinevad arvamused ja hinnangud, etteheited, kahtlused ning ettepanekud ja soovitusel.

Vastajate suhtumine uuringusse oli toetav. Siinkohal on uuringu läbiviijatel hea võimalus tänada Aino Suurmanni Orava Maanaiste Seltsist, kes kõik küsitlused läbi viis ning loomulikult kõiki kannatlikke vastajaid, kes tunnikese oma kiirest ajast uuringu heaks pühendasid.

Uuringu tulemuste lühikokkuvõte

Käesolev ülevaade tutvustab 2009. aasta talvel võru keele- ja kultuuriruumis läbi viidud **kultuuriliste ootuste uuringu tulemusi**. Uuring oli osa Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) toetatud projektist "Kultuuriliste ootuste kaardistamine võru keele- ja kultuuriruumis ja Vana-Võromaa käsitöökogu loomine" ja selle viisid läbi Võro Selts VKKF, Võru Instituut, Orava Maanaiste Selts ja Näputüüselts. Uuringus küsitleti 70 inimest, kes on tegevad kultuuriga seotud mittetulundusühingutes või kultuuritööl omavalitsustes ja kultuuriasutustes. Vastajaid oli kõigest Vana-Võromaa 27 omavalitsuse piirkonnast. Valdav enamus küsitletutest on kohalikku päritolu ja oma kodukandiga seob neid kõige sagedamini oma pere ja kodu.

Kohaliku rahva iseloomustamiseks kasutati kõige sagedamini sõnu *lahke, abivalmis, sõbralik*. Siinkandi inimesed on avatumad ja jutukamad, hoitakse rohkem kokku. Olulised on sugulussuhted ja kogukondlikkus, märgitakse veel traditsioonidest kinni pidamist. **Kohalikku kultuuri iseloomustades** kasutatakse enam väljendeid *Võrumaa kultuur* või *võru kultuur*. Mõned piiritlevad seda maakonnaga, mõned mitte. Kasutatakse ka väljendit *lõunaeesti kultuur*. Rohkem tarvitavad seda Põlva maakonna inimesed ja need, kes elavad Vana-Võrumaa äärealal. Väljendit *lõunaeesti kultuur* tarvitatakse ka paikkondliku segakultuuri tähenduses.

Kõige suurema kultuurierinevusena tuuakse välja paikkondlik keelekasutus. Erinevustena on nimetatud veel kombeid ja traditsioone, toite, käsitööd, rõivastust, elulaadi. „Kindlasti on ühine see, et armastame oma maad, rahvast, kodukohta, tahame kultuuri edendada, tantsida ja laulda,“ ütleb üks vastajatest sarnasuste kohta.

Küsimusele **Võrumaa (piiride) kohta** on antud väga erinevaid vastuseid. Valdavalt Võru maakonna elanikud ja nooremad vastajad peavad selleks Võru maakonda. Arvamused lähevad lahku Põlva maakonna määratlemisel kas omaette piirkonna või Võrumaa osana. Võrumaa piire on määratletud keele- ja kultuuripiiridega, seostatud kohanimede ja tõmbekeskustega ning võrreldud kunagiste kihelkonnapiiridega. Vana-Võrumaa nimetus ja piirkonna suurus on jõudnud küsitletuteni valdavalt alles piirisiltide abiga.

Valdav enamik vastajaid peab **oma keele ja kultuuri hoidmist** vajalikuks. Kultuuri hoidmisel säilib paikkondlik ajalugu ja omapära, keele abil saab eristuda teistest ja tõsta kohalikku eneseteadvust. Keelt ja kultuuri **toetavate ettevõtmistena** on kõige sagedamini nimetatud Uma Pido, vähem Kaika suveülikoole, laatu ja käsitööüritusi, Võru folkloorifestivali ja Jakob Hurdale pühendatud üritusi Põlvas. Nimetatud on veel omakeelset kooliõpetust, Uma Lehe ilmumist, omakeelsete raamatute ja plaatide väljaandmist, erinevaid koolitusi, Võru Instituudi mitmesuguseid tegemisi.

Mis häirib? Küsitletute etteheited on enamasti seotud võru keele kirjapanekuga (näiteid: keel on ühetaoliseks toimetatud, keeruline kirjaipilt, liiga pikad kirjutised, mitu kirjaviisi, unustatud või tehnilikud vormid). Omakeelset kooliõpetust peetakse vajalikuks, kuid kardetakse selle kohustuslikuks muutumist. Veel on vastajaid häirinud koostöö vähesus, liigne rahakesksus, üldsine keeleoskuse langus ja käsitööoskuste vähenemine. Ühiskonnas võiks oma keelt ja kultuuri senisest rohkem väärtustada.

Mida võiks veel teha? Võrukeelsete ürituste kohta oleks mõnikord vaja rohkem eelinfot. Enamik uusi ettepanekuid on seotud lastele ja noortele keele ja kultuuri tutvustamise ning õpetamisega. Omakultuuri ürituste korraldajaid peaks sagedamini toetama. Võru Instituudi tegevust on vaja jätkata ja vastavate toetusprogrammide jätkumine on samuti oluline.

Vastajate hinnangul ollakse kõige sagedamini kokku puutunud järgmiste ettevõtmistega: võrukeelne trükiajakirjandus ja lõunaestikeelsed telesaated ning pärimusmuusika kontserdid. Kõige vähem on kuulatud Vikerraadio võrukeelseid uudiseid.

Vastajatelt paluti hinnanguid Uma Lehe, Uma Pido, pärimusmuusika õpetuse ja võru keele ning kultuuri õpetuse kohta Vana-Võrumaa koolides.

Uma Leht. Kõik vastajad on teadlikud Uma Lehe ilmumisest ja enamik on ka lehe lugejad. Valdavalt on hinnangud toetavad. Lugejate enamus ei loe lehte tervikuna läbi, vaid teeb meelepärase valiku. Loetakse seda, mis tundub huvitav ja loetakse põhjalikumalt, kui on rohkem aega. Üldise arvamuse kohaselt on lehte rohkem lugema hakatud ja lugejaskonna suurenemisele on kaasa aidanud kirjaviisi lihtsustumine. Vähemuses on lugejad, kellele ei valmista võru keeles lugemine raskusi ja samuti inimesed, kes ei taha seda lehte üldse lugeda. Mitme vastaja arvates olid inimesed harjunud ainult võrukeelse kõnekeele, mitte kirjakeelega ja täiskasvanuna ümberõppimine võtab aega. Enam levinud vastuste põhjal on Uma Lehe lugeja maainimene, eakas või keskealine, naine.

Uma Pido. Üks vastaja märgib tabavalt, et iga geniaalne idee on lihtne. Uma Pido pälvis vastajatelt hulgaliselt kiidusõnu. Arvamused peo mõju kohta kattusid: oluline keele ja kultuuri tutvustajana, omanäoline, liitis Võrumaa inimesi ja eri põlvkondi, tutvustas võrukeelset repertuaari, rahva usk oma keelde ja kultuuri sai kinnitust.

Pärimusmuusika õpetus. Enamik vastanutest on pärimusmuusika õpetamisest kuulnud, tavaliselt osatakse nimetada kooli, kohta või õpetajat. Isiklik kokkupuude on vähestel. Võru maakonna vastajad mainivad kõige sagedamini Võru, vähem Antsla muusikakooli. Põlva maakonnast pärit vastajad nimetavad Põlva ja Värskat, vähem Räpina muusikakooli. Üldhariduskoolidest nimetatakse Haanja ja Orava, Pikakannu ja Mooste põhikooli, lisaks Põlva lasteaeda Mesimumm ja Võru beebikooli, Johannese Kooli Rosmal ja Võru Instituuti.

Võru keele ja kultuuri õpetamine ajaloolise Võrumaa koolides. Võru keele ja kultuuri õpetusest ajaloolise Võrumaa koolides on enamik vastajatest teadlikud, see ei põhjusta enam imestust ega ärata ka suurt vastuseisu. Enamus peab õpetust koolis vajalikuks, üksikud peavad mitteoluliseks. Õpetuse vajalikkust seostati sageli võru keele oskuse kasvuga ja väärtustamisega nii perekonnas kui ühiskonnas laiemalt. Lapsed, kellel kodus ei kõnelda või kellel ei ole vanavanemaid, saaksid algteadmised sellest keelest koolis. Lisaks peab noor tundma oma kultuuripärandit. Enamiku vastajate arvates peaks oma keele ja kultuuri õpetus olema vabatahtlik: ringitunni või valikainena.

Sagedamini nimetatud probleeme: lastele ja noortele võib keeleõpe keeruline olla, õpetajad ei ole seotud paikkonnaga ja ei oska keelt, kooli juhtkonna suhtumine võib olla takistuseks, õppematerjale on vähe. Paljude arvates tulevad tulemused koos vaba, loova ja loomuliku tegevusega.

Kuidas peaks võru keelt kirja panema? Väiksem osa jäi arvamusele, et võru keelt ei saa või ei ole vaja kirja panna. Põhjendused: on olnud ainult suuline keel, keele säilimiseks piisab ka kõnelemisest, piisab keeleuurijate kirjapanekutest, keelt võib säilitada lindistustena, inimesed ei ole harjunud võru kirjakeelega. Enamik küsitletuid on nõus sellega, et võru keel võib olla kasutusel kirjakeelena, aga nad osundavad ka raskustele ja küsitavustele. Rahulolematuse põhjused on järgmised: raske lugeda, lisamärgid keerulised ja kunstlikud, vanematele inimestele on kirjaviisi raske ja noorem põlvkond ei oska vajalikul määral keelt. Kirjaviisi peaks olema võimalikult lihtne, ajaga tekib loodetavasti lugemisharjumus ja paraneb arusaamine kirjalikust võrukeelsest tekstist, arvab enamik vastajaid.

Vastajate enamus on teadlik **riiklikust programmist „Lõunaeeesti keel ja kultuur“** ning peab seda vajalikuks. Programm on kohaliku keele ja kultuuri väärtustamisele kaasa aidanud: tänu programmile on lõunaeeesti juurtega kultuuritegelased, õpetajad jt saanud teoks teha hulgaliselt ideid, kohalik seltsielu ja omakultuuri kajastavad tegevused on muutunud mitmekülgsemaks, on lisandunud uusi tegijaid. Vajalik on kindlasti Võru kultuuriruumile suunatud programm, milles oleksid vastajate hinnangute põhjal kõige enam toetust väärivateks järgmised tegevused: **pärimuskultuur, identiteedi ja väärtushinnangute uuringud, õpetajakoolitus, raadio ja televisioon** ning vähemal määral **näitekunst**.

Koostööd kohaliku kultuuriruumi organisatsioonide vahel võiks senisest rohkem olla: see tekitab asjadest ühesuguse arusaamise, ühtne nägemus aitab kaasa ettevõtmete õnnestumisele ja on kasulik, kui koostöö käigus väiksemad ühinevad ning liidavad napid ressursid. Isiksuste tasandil on oluline avatus ja hea tahe: Võrumaal algabki koostöö tihti isiksuste tasandilt. Kõige rohkem teevad koostööd MTÜ-d, seltsid ja seltsingud. Vana-Võrumaa piires võiks maakondade vahel rohkem koostegemisi olla. „Ühistegemine on maaelu võti,“ on märkinud üks vastajatest.

Milliseid tegevusi peaks koostöö haarama? Kultuurialane ühistegevus erinevate kultuuriasutuste vahel; võru keelt ja kultuuri tutvustavad koolitused, näitemängupäevad, trükised; huvialaringide tegemised ja ringijuhtide koolitus; oluliste tähtpäevade tähistamine ja paikkondade pärimuste tutvustamine; paikkondliku käsitöö arendamine, kohaliku ehituskunsti uurimine ja tutvustamine.

Takistused koostöös, mida kõige sagedamini mainitakse: tegijate omavahelised suhted, majanduslik kitsikus, teave ei jõua huvilisteni, probleemid valdade ja maakondade vahel, tegijate vähene koolitatus. Kultuuritöötajatel on vastajate sõnul raske kohalikule omavalitsusele oma tegevuse eesmärke ja mõttekust selgitada. Vallavalitsused teevad koostööd poliitilistel kaalutlustel ja ei tunne kohalikku kultuuri või ei arvesta paikkondliku omapäraga piisavalt. Vallajuhid kardavad otsustusõigusi laiendada, püüavad kohapeal võimu endi käes hoida. Sageli ei saa vallavalitsus toetada rahanappuse tõttu.

Koondumine **ühtseks organisatsiooniks kultuuriruumi põhiselt** on vajalik, arvab üle poole vastajatest. Kultuuriruumi-põhine organisatsioon aitaks oma kultuuriruumis tegevust laiendada, kaasata tuleks rohkem noori. Oluline on, kas kavandataval organisatsioonil on otsustusõigust. Selle moodustamine peab altpoolt tulema: kui erinevad organisatsioonid leiavad, et neil on vaja eestkostjat. Piirkonna suurus ei tohiks muutuda takistuseks.

Muid regionaalseid programme peetakse valdavalt vajalikuks ja sagedamini välja pakutud tegevused on kohalik ettevõtetus, teedeprogramm, omapära toetavad ja kohalikku käsitööd ning ehitust tutvustavad tegevused.

Koostajad soovivad tutvuda ka uuringu põhiosaga, mille huvitavama osa moodustavad küsitletute arvamused ja hinnangud, etteheited, kahtlused ning ettepanekud ja soovitusel.

Uuringu tulemused, ülevaated vastustest

Kus olete sündinud, kus on juured?

Valdav enamus küsitletutest on vastanud, et nad on **kohalikku päritolu**: 70 vastajast ongi enamus kohalikud. 45-aastase naise hinnanguga: „*Ei saa öelda, et miski mind mingi muu kandiga seoks: see ongi mu ainus kodukoht, kus olen teinud kõike seda, mida võiks nimetada eneseteostuseks*“ on sama meelt väga paljud.

Mitmed vastajad on mingi perioodi elanud või õppinud ja töötanud mujal Eestis, aga tulnud mõne aja möödudes jälle Võrumaale - oma kodualevikku või kodukülla - tagasi.

Tunduvalt vähem oli vastajaid, kes on pärit mujalt. On nimetatud erinevaid kohti Eesti piirides: Saaremaa, Viljandi, Valga, Tallinn, Ida-Virumaa ja Harjumaa, korduvalt nimetatakse Tartu linna (*Sündinud Tallinnas, elanud ja juured ka Tartus, minu kodukoht on Pähni Antsla vallas* – N, 38).

Üksikud vastajad peavad oluliseks ka põlvnemist naaberalalt: naaberpiirkonnast või –maakonnast. „*Olen Võrus sündinud. Pean oma juurteks Setumaad, kust isa pärit ja ema pärit Rõugest. Pean ennast võrukeseks, olen võru setu-segu,*“ arvab vastaja, kes elab praegu Võru linnas.

Mitu vastajat rõhutavad, et nad ise on elanud mujal, aga nende vanemad või vanavanemad on Võrumaalt pärit (*Olõ sündinü Talinan, juurõ' omma' Haani kandin, Haanimaal* – N, 55).

Kohalikku päritolu vastajatele on oluline ka nende **liikumine Võrumaa-siseselt**:

- oluliseks võib pidada ka mitut kohta */Olen Võrumaalt pärit ja kohalike juurtega, elan Sõmerpalus ja tööl käin Võrus, nii et mõlemad kohad olulised* – N, 45/.
- juured on seal, kus elab praegu */Olen sündinud Vaabinas, Sõmerpalu vallas paar aastat elanud. Elan Võrus, siin juured ja kodukoht* – N,49/.
- päritolu hindab vanemate elupaiga järgi */Olen Võrumaalt Missost isa järgi. Olin 1,5 aastane, kui kolisime Vastseliina* – M, 32/.
- elukoht on Võrumaa piirides mujal, aga juured lapsepõlvkodus */Olen üles kasvanud Lasva kandis, praeguseks elukohaks on Mooste. Seda nimetan küll kodukandiks, aga süda hoiab ikka rohkem Võru poole. Unistuseks on Tilga küla mäele minna* – M, 55/.
- tööle määramine kodu lähedale */Käisin Tartus koolis, siis oli tööle määramine ja soov ikka kodukohta tööle saada. Olingi kohustuslikud aastad Ruusmäel, siis Tsooru-Sänna, ei ole suur amplituud. Siin on oma kodu* – N, 40/.

Kohalikku päritolu vastajad peavad oma praegust elukohta valdavalt kodukandiks, vaid üksikud on arvamusel, et „päris“ kodukandiks on lapsepõlvkodu, sünnikoht. Mitu vastajat on tunnistanud, et elu mujal, ka suuremates linnades, neile ei sobinud ja see sundis neid tagasi kodukohta tulema. Sissetulnud, kes on siin üle kümne aasta elanud, nimetavad samuti oma praegust elukohta juba kodukandiks.

Mis seob praeguse elukoha ja kandiga?

Kõige sagedamini vastatakse sellele küsimusele, et kodukandiga seob **oma perekond** ja kodu, töö. Inimestest, kes praeguse elukohaga seotud, on esikohal lähemad pereliikmed nagu lapsed ja vanemad, harvemini abikaasa (*Seob kõige tugevamalt perekond, lapsed ja abikaasa. Lapsed on juba Võru küljes kinni, siitkandist on mehe vanemad, kes läksid Tallinnasse, aga tulid tagasi ja eriti vanavanemad. Mees läks Tallinnasse, aga tuli siia tagasi: vanematel oli abi vaja – N, 40*). Vähem nimetatakse teisi lähisugulasi, veel harvemini sõpru ja tutvusringkonda üldiselt. Ollakse rahul, et kohalikud inimesed on tuttavad. Mõni vastaja tunnetab seotust nende kõikidega (*Oleme elupõlised inimesed: mees siit pärit, siin elavad ema ja õde, kodu siin – N, 52*).

Sageli nimetatakse **kodu**, mis tugevalt paikkonnaga seob. See võib olla oma ehitatud kodu, vanemate kodu, maakodu või talu, maaomand... (*seob minu kodu, olen ise selle loonud/ kandiga seob isakodu, ka oma kodu/ minu sünnikoht, sellepärast tulin ka tagasi / talu seob, maaomand on nii tähtis/ mul on siin kinnistu, oma maja / omaehitatud kodu*).

... ja ka **kodukoht, paikkond** on tähtsad (*Ei saa öelda, et mingi muu kandiga seoks: see ongi mu ainus kodukoht, kus olen teinud kõike seda, mida võiks nimetada eneseteostuseks – N, 45*).

Mitmeid vastajaid seob ka **igapäevane töö**: „*Mu tegevused, töö on seotud selle kandiga...*“

Mitu vastajat olid seotud kõigi eelpool nimetatud põhjustega. Naine, 38 aastat vana: “*Kõik. Mind seob ümbruskonnaga töö, pere, kodukoht.*“

Muid vastuseid oli tunduvalt harvemini. Mõned vastanutest nimetasid seotuse põhjustena **minevikku** ja põlvnemist ning paikkonnas **elatud aega** ja aja jooksul tekkinud kodutunnet:

- *Selle kandiga seob palju: lapsepõlv ja kool, ema. N, 54.*
- *Tulli siia tüütle, ildamba abiellusi siin. Ei olõ Eestin ütegi tõsõ paigaga säänest seost – üle 30 aasta kodo ja tüükotus N, 53.*

Paar vastajat on nimetanud seotuse põhjusena kaunist **loodust** (*...elu keset loodust seob, olin ju kasvanud metsa sees – N, 55*).

Üksikud vastajad on seotuse põhjustena maininud veel kultuurielu, tuttavat kultuuri: kombeid ja tavasid, ka lähedaste haudu.

Huvitav oli kohaliku noore mehe (30) selgitus, miks tema tuli pärast kooli kodukanti tagasi: *Kui Tallinnas koolis käisin, siis mulle linnaelu ei sobinud. Käisin igal nädalavahetusel siin, sõbrad olid siin. Olin ka sellise organisatsiooni loomise juures nagu Rõuge noorteklubi. Tihti tudengid lähevad linna kooli ja tagasi ei tule. Üks põhjus on töö ja teine põhjus on see, et sidemed kodukohaga kaovad ära. Mul tänu noorteklubile see side säilis.*

Mis on siinkandi rahvale iseloomulik?

Kohaliku rahva nii oma paikkonnas kui ka tervel Võrumaal iseloomustamiseks kasutati kõige sagedamini sõnu **lahke, abivalmis, sõbralik**. Siinkandi inimesed on **avatamad** ja **jutukamad**. Hoitakse rohkem ühte ja ühistegemisi, kooskäimisi on sagedamini kui mujalpool.

Mõned iseloomulikud näited:

- *Selle kandi rahvale iseloomulik? Siin on kõik rohkem avalik: linnas suhtled ainult teatud ringkonnaga. Kõik su elu on avalik: kõik teavad kõike ja isegi rohkem, kui sa ise. Ausalt öelda ei oska öelda, mis meile nii väga iseloomulik on. Inimesed samas abivalmid: kui midagi vaja, ikka aidatakse. Täiesti ennastalgavalt, kui keegi autoga kraavis, kuhugi on vaja viia ära ei öelda. N, 38.*
- *Hea omadus on avatus, on suhtlejad. Bussis jutt käib, tuntakse huvi teise inimese vastu, mida näiteks Pärnumaal ei kohta. Seal elatakse omaette. Tuntakse huvi, kes veel külas elab, kes ta on. Inimesed tunnevad üksteist, tunnevad ka muret, aidatakse. Kui istud Tartust Pärnu bussi, on vaikus, aga kui istud Värskas bussi, on juba teine olemine. N, 53.*

Väga palju vastanuid on rõhutanud, et **sugulussuhted** ja **kogukondlikkus** on rahvale olulised, oma suguvõsa tuntakse samuti hästi. Kohalikud inimesed on pigem paiksed, hoiavad oma kodukohta.

Arvamusi:

- *Kindlasti on siin väga paiksed inimesed, kohapeal on kõik kõigiga sugulased. Vähe on võõrast rahvast. Kes on võõras, see on võõras lõpuni. Olen kohanud sellist seisukohta, et sureb ära, aga kommentaarid: ta on meile võõras, ainult 50 aastat siin elanud.*
- *Inimesed ausad ja avameelsed, Põhja-Eestis saad lihvituma vastuse. Siin öeldakse välja, mis asjast arvatakse. Aga samas tagasihoidlikud, häbelikud – et saad rahva rääkima, on juba saavutus. Teatakse, et kes kust tuli ja kes sugulased, sotsiaalne identiteet tugev. See on väga oluline. N, 44.*
- *Kõik on läbi põimunud, on omavahel sugulased, oma kogukonnad. Aeg ajalt mingite otsuste tegemisel lööb see välja, kasvõi valimised. Igapäevaselt ei ole näha, aga mingis kriisisituatsioonis väljenduks see eriti. N, 35.*

Sageli märgitakse veel **traditsioonidest** kinnipidamist ja rahvuslikkuse nii eesti kui kohaliku rahvuskultuuri väärtustamist:

- *See on ka kultuur, kultuuritunnetus on selle kandi inimestel sügavam kui mujal. Näiteks traditsioonidest kinni pidamine: matusetraditsioonid, hoopis teine maailm kui mujal Eestis. N, 48.*

Kohalikku inimest iseloomustati sageli kui maainimest. Heade omadustena mainitakse veel huumorimeelt, töökust ja korraarmastust, puhtust. Nimetatakse oma keele igapäevast kasutamist. Inimesed on edasipüüdlilikud. Siinkandi rahval on oskus toime tulla: kes on siia jäänud, ei karda raskusi ja oskavad ka siinsetes tingimustes hakkama saada. Nad on sõbralikud ja rahuliku meelega.

Mõned üksikud vastanud ei osanud iseloomulikke jooni välja tuua või need vastajate arvates puudusid. Halbade omadustena nimetati virisemist, liigset enesekesksust ja omaetteolekut, muust maailmast mahajäämist.

Kuna vastajate hulgas oli palju kultuuritöötajaid, iseloomustasid mitmed vastajad lähemalt omakandi kultuuriinimesi ja kohalike inimeste suhtumist kultuuriüritustesse. Erinevaid näiteid:

- *Rahva kohta: need inimesed, kes on kunagi selle kultuurivärgiga tegelenud, neid kisub ikka laul, rahvatants. Tulevad kokku vanad nais- ja meeskoori liikmed, koore nii väikeses kohas ei saa enam pidada. Käsitööd muidugi tehakse, aga rohkem enda huvides. Tahetakse koos käia, üritused. N, 53.*
- *Rahvuslik eluviis. Mitte ainult tants, laul, vaid laiemas mõttes taluhoovid, arhitektuur, käsitöö, toitumisviisid, lastekasvatamisviisid, loodushoid. On eluviis ja samaaegselt ka kultuur. Põlvkondade kanda, kuigi noored ei tunneta seda, aga nad ei ole veel ka samasse ikka jõudnud. N, 40.*
- *On inimesi, kes laulavad, tantsivad, käivad pidudel: kes teeb, see teeb kõike. Kes ei tee, ei tee üldse. Ei saa ka inimesi süüdistada, infotehnoloogia areneb ja on ka muud tegemist.*

Käid töö, perele leib lauale: kui inimesed vähegi välja tulevad, on hästi. See on igal pool nii. N, 40.

Mainitakse veel majanduslikult kehvemaid olusid ja viimaste aastakümnete muutusi maaelus, mis on rahvale ja tema eluhoiakule oma jäljed jätnud. Kuigi töökohad kolhoosides ja sovhoosides kadusid, ei ole inimesed minema kolinud. Ühiskondlikud muutused ja meedia mõjutavad tänapäeval inimesi rohkem kui varasemal ajal. Inimeste mõtteviis on muutumas: *Igal ajajärgul on see iseloomulikkus erinev. Räägitakse, et kolhoosi ajal olid sellised kooskäimised hoopis teistmoodi. Vahepeal oli pea 10-aastane paus. Siis hakkasime meie oma asju sättima, nii nagu meie oskame.*

Oma paikkonna inimesi on võrreldud ka naabritega, näiteks setudega ja mõne teise Eesti piirkonna rahvaga:

- *Vastseliinas on inimesed võrreldes setudega, kes tahavad esineda, tagasihoidlikumad. M, 32*
- *Setomaal on teistmoodi, hoitakse kokku. Siin püüab igaüks näidata, kui hästi tema hakkama saab. N, 51.*
- *Inimesed on natuke aktiivsemad, hoiavad kokku. On sõbralikud, abivalmid. Ida-Virumaal on ikka väga palju võõrast rahvast. N, 62.*

Piirkonna rahvast on iseloomustatud isegi võrdluses välismaalastega:

- *Ei oska võrrelda. Eesti inimene on hulga jonnakam kui välisnimene. Loodan, et aja jooksul koostöö sujub ja saadakse aru, et ühe keskuse arendamine toob piirkonnale ja kõigile tulu, mitte ainult arendajale. Ühiselt saab promoda asju, mida Euroopas juba hinnatakse, aga meil ei väärtustata veel. N, 51.*

Erinevate paikkondade iseloomustus kohalike hinnangul:

- **Sõmerpalu vald:**

Meil on eraldi piirkonnad: Sõmerpalu, Osula ja Sulbi, Kurenurme. Sõmerpalus alles hakkavad tekkima inimestel juured, sest inimesed toodi mujalt sisse. Sulbi ja Osula kandis on rohkem põlisrahvast, vanaemad ja vanaisad annavad edasi. Kurenurmega sama lugu, aga sealt rändavad kõik välja, mahajäänud piirkond. Ärksamad hinged kipuvad kõik ära minema – N, 40.

- **Veriora vald:**

Elasin päris Leevi külje all: üks vanavanemate kodu seal, teine Viluste külas. Praegune Viluste ja Veriora kant, kus elan ... kahe küla võrdluseks võin ütelda, et juurteta inimesi on siin palju, omavahelisi sidemeid ei ole selliseid, sest tegemist on sisserändajatega – N, 45.

- **Kanepi vald:**

Tõmbekeskus on Otepää, see tingib püsivate elanike vähesuse ja hooajaliste elanike rohkuse. Suhteliselt nõrgem külakogukond, püsielanikkond. Teed on head ja Tartu ei ole kaugel. Siia saab tulla elama ka haritlasi ja loomingulisi inimesi, kes saavad oma tööd teha linnast väljas, sellega tekib omamoodi kultuur. Aga traditsioonilist külakultuuri nagu Karulas siin ei teki. Suhteliselt lõdvem on külaelanikkonnast püsielanikkonna ja nende uute omavahelised suhted – N, 45.

- **Karula vald:**

Karula inimesed on kinnised, oma suguvõsades kinni ja kohandunud siin elamiseks. Visa ja vintske hingega - M, 45.

- **Misso vald:**

Mis sellele kandile iseloomulik, sellele ei saagi päris üheselt vastata. Raske küsimus. Luhamaal on juba teise kultuuriga piirkond. See ongi eripära, et ühe valla piirides saab kaks erinevat kultuuri, kaks eri usku kokku, N, 42.

- **Mõnistõ vald:**

Seo Mõnistõ rahvas om küländ suhtlõja, küllält kergelt võtt tuld, tulõ üten igasugumaidsi asjuga. Ku tetäs midägi, taht üten märki, laulda, tandsi... Mõnistõ rahval om sääne piir, millest nimä' üle ei

lähä' - ku ka tüliin omma' ja halvastõ üttese – om teatud piir, ja omma' asa', midä kunagi vällä ei üteldä. Osa' asa' omma' pühä', om asju, millega kunagi nalja ei tetä. Tõistpidi – mahlakalt tetäs nalja, naardas esihindä üle, ei võeta kõiki hädädsit nii traagiliselt. Ei võeta elu üle arvu tõsitsõlt – N, 53.

- **Mooste vald:**

Raske öelda, ei ole väga palju võrdluseks ka tuua, üle kahe kolmandiku Moostes on sisserännanud. Põlvkondade traditsioone on vähem. Moostes jääb silma ilus loodus, uhke mõis. Keskkond on mõnus, hea on ka Tartu poole minna. Võru ja Põlva ei ole kaugel. Inimeste puhul on raske iseloomulikke välja tuua. Oluline, millega tegeldakse pärast tööd: näitering, koorid, orkestrid, restaureerimine. Neid inimesi on siin kõiki olemas. Kas see on koha eripära, ei oska öelda... neid on mujal ka – M, 55.

- **Mehikoorma kant, mis kuulus Vana -Võrumaale:**

Siin on venelastega hea läbisaamine. On ajalooliselt oma venelased olnud. Ajalooliselt on siin eestlased ja venelased hästi läbi saanud, siin sellist rahvuste-vahelist konflikti ei ole. Eluviis on ka ajalooliselt välja kujunenud: järv on toitnud, Aravul on tehtud põldu, omavahel on saadusi vahetatud. Põllusaaduste eest on kala saadud. Naturaalmajandus, inimesed on heatahtlikud. N, 37.

- **Väikelinn Antsla**

Olen siia sisse tulnud. Antsla ei ole suur linn, aga samas ei ole ka küla. Käiakse välismaal tööl, ihatakse kalleid autosid. Kõik peab olema hästi, kardetakse naabri arvamust. Sporti tehakse küll kõvasti. Läbi kultuurimaja on inimeste aktiivsust ringides rohkem, muusikakool on ka siin. On tüüpiline Eesti väikelinn nagu näiteks Tõrva, need on kõik sellised. M, 37.

Mujalt sissetulnu arvamus vana Võrumaa inimeste kohta:

On küll teistmoodi. Mida räägivad soomlased-rootslased, siia sattunud väliseestlaste esindajad, kes on olnud mitmes Eesti kandis? Selle (meie) kandi inimesed on väga sõbralikud, eriliselt südamlikud, suurem hoolitsus. Mujal abivalmidust nii ei märka. N, 56.

Mida võib nimetada kultuuriks?

Mõiste *kultuur* määratlus vastajate hinnangute põhjal on väga lai ja mitmekülgne. Pakuti välja väga erinevaid kultuuri määratlusi, märksõnu, tegevusi. Uuringu abiga võib välja tuua kaks põhilist hinnangut: kultuuri seostatakse kohaliku keele, omanäolisuse ja pärimusega ning kultuuri seostamine kõikvõimalike muude tegevustega. Määratlused on mõnevõrra kattuvad (näiteks rahvamuusika esitamine üritustel).

Kultuuri seosed oma keele, omanäolisuse ja pärimusega

Kultuur on omanäolisus ja eripära, keeleline eripära on samuti kultuuri osa. Omakultuur on praegu ühiskonnas au sees. Kultuur on esivanemate varanduse alleshoidja. Kultuuris on olemas Võrumaa ja omakandi tunnetus. Kultuur on seotud ümbritsevaga, mineviku ja olemasolevaga. Kultuur on rahvatraditsioonid ja kombed.

Arvamusi:

- *Meie oleme selle selgeks teinud kui omakultuuri. Kui projekte kirjutame, kui lastele traditsioone õpetame, siis käsitleme kui omakultuuri. N, 42.*
- *Mis on kultuur? Jah, taad või pitä kohaligus kultuuris. Ka nali: kirakeelen ei saa nii hädä nalja tetä ku võro keelen. Kultuur om kõik, mis mi ümbre om, tuu om mi hindä käest tulnu. Kultuur tuu, mis om mi esivanõmbite puult perit. N, 55.*

- *Mis on kultuur? Meil oma Võrumaa kultuur. Meie kultuurile on iseloomulik oma keel ja keele eripära, kodukandi armastus, traditsioonid ja selline eluviis, mille järgi me elame.* N, 54.
- *Uma' traditsiooni', kuis midägi tetä. Kõik aig om tettü: uma' tantsu', laulu', näütering. Inemise' omma' kultuurihuvilidse'. Või lajalt üteldä, et tõistmuudu võro kultuur om olõman. Olõmi kalõ pääga kagueestlasõ.* N, 30

Kultuur kui lai mõiste, erinevad kultuurimääratlused

Kultuur laiemalt on ühiskonna käitumisnormid. On sageli kokkuleppeline, mida kultuuris tähtsaks peetakse. Kultuur ja seejärel haridus on igasuguse arengu aluseks. Kultuuri mõiste võib olla väga lai: rahvakultuur, isetegevuskultuur, ettevõttekultuur, majanduskultuur, kunst ja käsitöö. Töökultuur, olmekultuur. Usk on kultuur. Kultuur on see, millega läbi aegade on tegeletud. On isetegemine, kaasategemine.

On uskumuste ja tõekspidamiste kogum. Ametlik kultuur on üritused, mis meid ümbritsevad. Mitteametlik kultuur on inimeste kodused tegemised, mis tihtipeale väljapoole mõju ei avalda, peretraditsioonid, tähtpäevade tähistamine. Nõukogude aeg ja tänapäeva massikultuur on rahva väärtushinnangutele oma jälje jätnud. Kodukultuur väärtushinnangud, kultuursus saab alguse kodust. On elamisviis. Kultuur on see, mida me loeme, tunneme, vaatame ja kuidas me käitume.

Arvamusi:

- *Kultuur võib olla ka sport, laias laastus head sportlased. Võrumaal on päris hea järelkasv, ka Eesti tippspordile, sport on populaarne ka noorte hulgas.* M, 38.
- *Ei saa öelda, et lähme kultuurimajja ja seal on kultuur. Kui elatakse traditsioonilist pereelu, siis tekivad need kombed, kas või lihavõttepühad. Oleme lastega algusest peale teinud neid asju, see on vana kultuur.*
- *Teine osa on see, kuidas tuua seda inimest kultuuri juurde ise tegema. Kui ise teed, siis sa ise naudid. Kui segaansambel hakkas tegutsema, siis need inimesed muutusid mõne ajaga teistsuguseks. Kui laps hakkab kooli ajal laulmas, tantsimas käima, tekib see kultuur temas hiljem ka. Kui see harjumus ära kaob, siis on see kurb kogemus.* N, 52.
- *Kultuuri vajab inimene selleks, et mitte tööga hulluks minna, ennast tasakaalustada, silmad särama panna.* N, 45.
- *Kultuur on lahutamatu osa elust. Kultuur on inimestevaheline suhtlemine, käitumine, traditsioonid ja tavad, ajalugu. Kõik, mis seostub otseselt kunstile lähedaste tegevustega: teater, muusika, kino, tants.* M, 35.

Kuidas nimetada siinkandi kultuuri?

Kuidas on vastajad kohalikku kultuuri määratlenud?

Kohalikku kultuuri iseloomustades kasutatakse teistest määratlustest enam väljendeid **Võrumaa kultuur** või **võru kultuur**. Mõned piiritlevad seda maakonnaga, mõned mitte. Vastajatest, kes elavad väljaspool Võru maakonda, on mitmed nimetanud kohalikku kultuuri **võru kultuuriks**. Põhjendusena nimetatakse, et ajalooliselt on see nii olnud. Kasutatakse ka väljendit **lõunaeesti kultuur**. Rohkem tarvitavad seda Põlva maakonna inimesed ja inimesed, kes elavad vana Võrumaa äärealadel. Väljendit **lõunaeesti kultuur** tarvitatakse ka segakultuuri tähenduses. Vähe kasutatakse väljendit **kihelkondlik kultuur** ja seda enamasti mineviku tähenduses. Kohalikku kultuuri võrdsustatakse tihti omakultuuriga ja seostatakse keealaga. Üksikud vastajad on arvamusel, et

siinkandi kultuuri ei ole vaja või ei saa omaette kultuurina määratleda, olulised erinevused puuduvad.

Näited vastustest:

- *Me jääme setude ja mulkide äärealale. Kui räägime oma võru kultuurist, siis see seostub keelega. Siinkandis on võru kultuur.* N, 45.
- *Siinkandis on kultuur rohkem segunenud. Meie oleme siin Tartumaale lähemal, ka Valgamaale, Viljandimaale. Aga kui teist kanti, näiteks Rõuget vaadata, siis minu meelest on seal seda setu kultuuri sees. Segunenud lõunaeesti kultuur.* N, 48.
- *Siinkandi kultuur: ei saa täpselt paikkonda määratleda, minu meelest lõunaeestiline. On inimesi, kes ei tee setu kultuuriga vahet. Ise olen ka hädas, kas või keele puhul. Kui võrukene küsib, et kuidas sa räägid: järelikult räägin setu keeles.* M, 35.

On nimetatud naabrite mõju olulisust meie kohalikule kultuurile. Vastu Läti piiri on tunda läti mõjutusi ja oluline on ka Tartu kui vana kultuurikeskuse mõju.

Sageli võrdsustavad vastajad väljendit *kohalik kultuur* oma paikkonna, elukoha kultuuriga ja kirjeldavad oma **kodukandi kultuurilist eripära**.

Vastustest selgub eri paikkondade omapära, viiteid ajaloole ja traditsioonidele:

- **Hargla**

Nad (kohalikud) ei loo kultuuri kultuuri pärast, vaid neile meeldib, kui selline kultuur toetab traditsiooni, eluviisi ja vastupidi eluviis toetab kultuuri. Suudetakse ise endale jaanipäev korraldada, mitte ei oodata selleks riigilt, instituudilt abi. Kultuur on ka põlvkondade side ja igapäevased tavad, ei tehta midagi spetsiaalselt. See Hargla on territoriaalne jaotus, aga kultuuri võiks pigem nimetada Vana Võrumaa kultuuriks. N, 38

- **Mooste**

Kohalik kultuur? Siit on pärit vanu rahvalaulikuid. Kolm aastat on toimunud folkfestivalid. Esimesel Eesti ajal olid külades laulu ja tantsuseltsid, viiulid, kanded ja värgid, näitemänguseltsid. Külakohas oli oma koor. Külarahvas ehitas ise kahekordse kultuurimaja Rasinal ja vallal suur tegu, et seda korras hoida. Talumehed tulid kokku, mis neid ajas peale päevatööd seda tegema, hommikul tuli koju ja jälle tööle minna. Kus seda traditsiooni on suudetud vähegi edasi hoida, seal on see kultuur ja isetegemine ka jäänud. M, 55.

- **Karula**

Siinkandi kultuur: kohalik kultuur võib olla karula laulud, karula rahvariided, mida ainult siin kanti. Karula kandist on pärit tuntud kirjanik Jaan Lattik. Siit palju küüditati, talud jäid tühjaks, järjepidevus hävitatud ja traditsioonid ära lõigatud. N, 45.

- **Krabi**

Krabi kandi kultuur: sulõtu piirkund mõtsu vaihhõl. Mi ei kuulu Varstu kultuuri ruumi, innemb Rõugõ vai Haani kogokund. N, 30

- **Põlva**

Kohalik kultuur Intsikurmus, Taevaskojas üritused. Kultuur on seotud teatud kollektiividega. Põlvamaal on oma rahvariided. Kas olete kuulnud nimetust Põlvamaa kultuur? Äkki Võru või Lõuna Eesti kultuur? Keel on kultuuri tunnus, aga ei tea, kui palju on puhtana säilinud. N, 40.

- **Valgjärve**

Kultuur on natuke segu: natuke Võrumaad, veidi Põlvamaad, Tartumaa kultuurist natuke. N, 52.

Küsimus kultuuri kohta on ärgitanud mõnda vastajat ka võrukese kui kultuurikandja olemust põhjalikumalt analüüsima:

Sõna uma olen palju lugenud, vahel öeldakse ka ummamuudu. Midagi on meil ikka teistmoodi. Võib olla me ise ei oska hinnata seda, kõrvaltvaataja saab paremini aru, mis on teistmoodi. Meie oleme oma keskkonnas. Kindlasti on meil oma jõud, tarkus, ka looduslähedus. Kanname edasi oma esivanemate oskusi, teadmisi, ka ütlemisi. Sellised vanad ütlushed vanavanemate käest jäävad

meelde ja aitavad ka edasi elada. Kui raske on, siis see aitab nendest raskustest üle saada. Vanaema on mulle oluline. Need inimesed on raskused ja sõjaajad üle elanud, meie rohkem viriseme, tekitame asjatult pingeid. M, 35.

Mille poolest siinkandi kultuur erineb setu, mulgi, kihnu kultuurist?

Kuidas on vastajad põhjendanud võru kultuuri erinevusi Eesti teiste paikkondlike kultuuridega võrreldes?

- *Peris pallo tõistõ: kõik tõekspidämise', kombõ' ja kombõtaliitusõ', rahvarõiva' omma' hoobis tõistõ. Nala', uma hää illos kiil. Tohtu mahlakas kiil, kiräkiil om nii är ajalehestiinü. N, 55*
- *Kultuur on eluviis. Eks ta siin ole Võrumaa kultuur. Absoluutselt erinev setu, mulgi kultuurist, erinev kommete, kõögi, rahvariiete poolest. Lõuna-Eesti on Põhja-Eestist erinev. N, 55.*

Erinevusena tuuakse välja ka kõige sagedamini mainitud keele ja kommete omanäolisusele lisaks nõ sisemisi märke, näiteks naljad, millest mujal aru ei saada.

Vastajate põhiosa on püüdnud kultuurierinevusi välja tuua võrdlusena. Kõige enam võrreldakse end lähemate naabrite setude ja vähem mulkidega. Üksikud vastajad on võrrelnud võru kultuuri mõne muu Eesti piirkonnaga.

Kõige sagedamini tuuakse erinevusena välja **paikkondlik keelekasutus**. Võru keelt räägitakse üksnes Võrumaa kultuuriruumis ja see keel on väga omanäoline. Võõras ei saa meie keelest aru. Erinevustena nimetatakse korduvalt veel erinevaid **kombeid** ja **traditsioone, toite, käsitööd** ja **rõivastust, elulaadi**. Rõhutatakse erinevusi **loomulaadis, käitumisviisides**. Setude avatust kiidetakse setu ja setu kultuur on saanud võrukestest enam tähelepanu ja on ennast ajakirjanduses enam tutvustanud (*setu presenteerib ennast igal pool, see kõmab kaugemalegi*). Või vastupidi setusid peetakse võrukestega võrreldes liiga pealetükkivateks (*me ei nõua raha nagu setu rinda ette ajades*).

Erinevused võrdluses lähemate naabritega:

- *Erinevused setudel on õigeusk, meil seda ei ole, on tähtpäevade tähistamine ja oma matusekombed, peokombed. Ühine on see, et oleme kõik ühe väikese Eesti elanikud. N, 40.*
- *Erinev see, et setud on lärmakamad, selle tõttu avatumad. Mulle tundub, et mulgid on rohkem enesekesksed, küüined enda poole, ei ole nii avatud. Kindlasti on ühine see, et armastame oma maad, rahvast, kodukohta, tahame kultuuri edendada, tantsida ja laulda. N, 53.*
- *Me ei kanna rahvariideid nii tihti (võrdlus setude, mulkidega). See on väliselt nähtav. Inimestel on kindlasti rahvariideid vaja, need on ainult esinejatel. Vabaõhuüritustel ma ei näe rahvariides inimesi. Meil ei ole ülemaakondseid või ülevabariigilisi üritusi nagu setud teevad. Üritused on oma valla piires. N, 48.*

Mõned vastajad on võrukesi võrrelnud ka teiste Eesti piirkondadega. Inimeste käitumisviisid on piirkonniti erinevad, Kesk-Eestis ei peeta omapära sedavõrd oluliseks kui Lõuna-Eestis. Sageli lähtutakse isiklikust kogemusest, sest vastaja on mujalt pärit või elanud mõne aja teises Eesti piirkonnas: *Igäihel on oma arusaam kultuurist, see on põlvest põlve päritud traditsioonid. Saan kogu aeg võrrelda, millised traditsioonid on siin Lõuna-Eestis ja Pärnumaal, Läänemaal. Lõuna Eesti kultuuril on side esivanematega palju tugevamini alles, traditsioonid tugevad, näiteks*

matusekombestik. Siin on kultuur teine, kiriku õigeusk mõju on tugev. Inimestel on tavad, kombed kirikupühade järgi. Siin on kestvad traditsioonid. Minu jaoks on kõik erinev. N, 53.

Kultuurierinevusi on välja toodud ka **Võru kultuuriruumi sees**, aga sageli on vastajal endal raskusi kohaliku kultuuri ja selle erinevuste määratlemisega.

Vastajate hinnanguid:

- *Tundub, et ei ole eraldi kultuuri. Kas ta ei ole segunenud ühest ja teisest. Meie tausta vaadates oleme endine Võrumaa. Põlvamaa tekkis uuemal ajal, seda ei ole vanade piiride järgi olemaski. Võrukestest, setudest on meil natuke. Pigem rahulikum variant nendest. Setudel oma temperament, kombed, värvid, me oleme neist erinevad. Aga samas ka mitte nii erinevad: me ju täiendame üksteist. Oleme nagu mingid ühe pere osad. Ühed lõunaeesti inimesed kõik. N, 55.*
- *Ei oskagi sellele kultuurile nime anda. Setu ja Mulgimaa on määratud piirkonna järgi, aga Kanepi on midagi muud. Meil on raamatuküla, siit on pärit mitmeid kirjanikke,*
- *kultuuritegelasi. On kindlasti erinev, kui võrrelda mõne Võrumaa sügavama piirkonnaga. Kui võrrelda Karula seltside ja kogukonna tegemistega, siis need on hoopis seotumad kui siin kohas. N, 45.*

Mitmedki vastajad rõhutavad kohalikust kultuurist rääkides, et nende arvates on võru kultuur segunenud teiste paikkondlike kultuuridega ja oleme saanud väga erinevaid mõjutusi:

- *Oleme põimunud. Oleme Setumaa külje all, Kesk-Eesti mõjutab, oleme olnud rohkem tuulte pöörises. Me ei ole suutnud säilitada nii omanäolist kultuuripärandit nagu setudel on ja tuleb välja saarte peal. Neil on õnnestunud oma kultuuri rohkem sügavuti säilitada kui seda on Võrumaal. Meie tantsud on ikka väga mõjutatud Setu, Kesk-Eesti tantsudest. Väga raske on välja tuua, mis on meie paikkonnale oma. Me oleme ikka muutuste piirkonnas, meid on võimalik kergelt mõjutada. Tänapäeva inimesed liiguvad paikkonnast paikkonda. Kes sa oled, on üldse raske öelda. Setud elavad ka üle Eesti. Kuidas keegi ise tunneb, kes ta on. Kindlasti inimlikus mõttes saarlased on teistmoodi kui keskeestlased, erisused on olemas. N, 50.*

On vastajaid, kes ei näe erisuste otsimisel mõtet, lõpetuseks ka ühe erinevuste eitaja arvamus:

- *Ei ütleks, et väga erinev, kui suur see Eesti ikka on. Me ei ela sellise mõttega, et eristuda, milleks? Pigem tuleks jälgida oma keskkonda: keel, kombed, millised sissetulekuallikad, põllumajandus talu piirides. Mismoodi saab siin toimetada? Kui peaksin otsima erinevusi, siis need on tõesti otsitud. N, 40.*

Mis on nendel kultuuridel ühist?

„Kindlasti on ühine see, et armastame oma maad, rahvast, kodukohta, tahame kultuuri edendada, tantsida ja laulda,“ ütleb üks vastajatest.

Kuigi eelnevalt on välja toodud peamiselt keelelisi ja kultuurilisi erinevusi, on ühise tunnuseks, mis kogu rahvast laiemalt kokku liidab, nimetatud korduvalt **eestlust**:

- *Mis on ühine? Eestlus. Meil on tähtis, et meil on nii Suur kui Otepääl Väike Munamägi. Meid seob üks Eestimaa. Selle nägemine ühtse kultuuriruumina, eneseolemine, oma keel, oma kultuuriruum – peame seda võrdselt omaks. N, 52.*

Lähemate kultuuridega liidab võru kultuuri seotus vana **lõunaeesilise kultuuri** ja **ajalooga**. Oleme ühe suurema pere osad ja ühesugused lõunaeesi inimesed:

- *Ühine on ka see, et vana, algupärane on Lõuna Eestis säilinud. Ühelt poolt on see suletus hoidnud seda, et ei ole nii suurele maailmakultuurile avatud. Selle läbi on eesti kultuur tervikuna ka elujõulisem.* N,35

Ühine on, et tegemist on **äärealade kultuuridega**, kus on tänaseni tuntavalt omapära rohkem kui teistes piirkondades:

- *Setu, Kihnu on ääred, siin kõige rohkem erinevusi eesti rahva kultuurist. Võru jääb sinna kuhugi vahele. Äärealadel on omapära rohkem. Võrukene hoiab seda, mis on uma. Keskeestlane ei pea seda niivõrra oluliseks.* N, 48.

Vähem on ühisjoonena mainitud väikestele kultuuridele iseloomulikku omakandi tunnetust. Ühine on vanade traditsioonide hoidmine, nende rõhutamine. Ühiselt kannatame praegusel ajal ka majanduslikku kitsikust ja tööpuudust.

Olulise ühisjoonena on paljud vastajad ka sarnasuste nimetamisel maininud **paikkondlikku keelt**, vähem traditsioone. Igal võrreldaval kultuuripiirkonnal on omad keelelised erinevused, mis omakorda eristab neid muudest paikkondadest:

- *Kihnust ei oska öelda, aga võru ja setu keel omavahel ei eristugi nii väga, kuigi lõpud ja sõnad on teised. Mingil määral sarnane. Võru instituudi kokkulepitud keeles sellised sõnad, mida meie üldse ei kasuta.* N, 42.
- *Tähistatakse samu tähtpäevi ja traditsioone. Ainult kombestik erinevus, ka tähistamisajaks (setud oma kalendri järgi).* N, 46.

Kõik vastajad ei oska ühisjooni välja tuua või ei pea seda oluliseks:

- *Mis on ühist? Setudega puutun vähe kokku. Mulkidega ei ole ka ühist, ei tunneta seda. Niipalju neist tean, kui kuulan raadiosaateid. Kahe kultuuri läbikäimist ja sidemeid Mulgimaaga ei ole.* N, 59.

Ühiseid jooni on otsitud ka kitsamalt, ainult oma piirkonna sees, paar iseloomulikku näidet:

- *Mis ühist? Mulle tundub, et Antsla kandub nagu rohkem Mulgi poole. Ihnsuse ja rahahoidmisega, setud on rohkem laulurahvas, käsitöörahas. Kuigi siin ka tehakse käsitööd.* M, 37.
- *Mis on ühine? Kunagi kuulus meie Kanepi kant ka Võrumaa alla, meie murrak on teisiti, aga käib ikka selle keelega kokku. Mind näiteks Põlvasse ei tõmba, meie rahvas käib kõik Võrru, on tõmbekeskus. Harva kuuled, et keegi läheb Põlvasse.* N, 52.

Mitme vastaja hinnangul peaksid ühisusi ja erinevusi märkama paremini võõrad, sest endal kohalikus kultuuriruumis elades on neid raske tähele panna.

Millised on Teie arvates Võrumaa piirid?

Küsimusele Võrumaa piiride kohta on antud väga erinevaid vastuseid. Piiride määramisel on lisaks territoriaalsele ja administratiivsele jaotusele lähtunud muudestki tunnustest, näiteks ajaloolisest kuuluvusest, keelepiiridest, identiteedist jms. Võrumaa piirid võivad mõne vastaja arvates nihkuda vastavalt keelela muutustele.

Võrumaa piiride määratlemine territoriaalselt

Mitmed vastajad, enamasti Võru maakonna elanikud ja noorema põlvkonna esindajad (30-40) on vastanud, et peavad selleks **Võru maakonda**. Maakonnapiire seostatakse sageli rajoonipiiridega:

- *Olen noorema põlvkonna esindaja, minu jaoks on need Võru maakonna piirid. Räägitakse Vana-Võrumaast, aga minu jaoks on see praegune maakond. Minu teadvuses Võru, Põlva ja Valga maakond, mis vanasti olid rajoonid, nagu mäletan. M, 30.*

Üksikute vastajate, kes eelnevalt on ajalooliste piiridega olnud tuttavad, hinnangul **ühtivad Võrumaa piirid ja vana Võrumaa piirid**:

- *Pean Võrumaaks ikka seda, mis oli varasemates piirides. Ema oli ajalooõpetaja, teadsin piire. Valga linnast juba siia poole hakkas Võrumaa. Setumaa on erinev, see Põlva piirkond on minu jaoks kaugel, suhtlen vähe, ta ongi rohkem Setumaa, kuigi seal on ka Võrumaa osa. M, 37.*

Võrumaa piire tähistavad **vana Võrumaa sildid**:

Minu jaoks on need piirid praegu paika pandud Võrumaa piirid, mis aitavad seda piirkonda esile tuua. See on hästi tore, kui sildist mööda sõidan, siis ikka tean. N, 53.

Vastakaid hinnanguid tekitab tänase **Põlva maakonna määratlemine** omaette piirkonna või Võrumaa osana. See määratlus on probleemiks vastajatele, kes ise elavad Põlva maakonnas. Arvamused lähevad lahku:

- *Meie Põlvamaa võiks ka olla Võrumaa osa. Kanepist on Võrumaa piiri äärde ainult 5 kilomeetrit. Vanu piire ei tea. Aga vanasti käis Kanepi vald ka Võrumaa alla. N, 62.*
- *Võtan paikkonda (Põlvamaad) põhiliselt Põlva kihelkonna järgi. Ei saa ju öelda, et Põlvamaad ei ole olemas, nimigi on nii vana. Olen selle kihelkonna inimene ja see on minu jaoks tähtis. N, 50.*

Võrumaa seostub vastajatel väga erinevate kohtade ja paikkondadega ajaloolisel Võrumaal Võrumaa on Haanja, Rõuge, Ööbikuorg, Võrumaa seostub Munamäe torni ja Võrumaa kuplitega, Võrumaa asub sealpool Võru linna.

Administratiivpiirid ja kultuuripiirid võivad olla erinevad, Harglast pärit vastaja arvamus: “*Võrumaa piirid? Kui kultuuriruumis oleme Võrumaal. Valga on meie keskuseks, loogiliselt jääme ikka Valga alla administratiivselt.*”

Võrumaa piiride seostamine muude tunnustega

Võrumaa piire on seostatud veel muude tunnustega:

- määratletakse **koos keelepiiridega**
- *Võrumaa piire seostan keelepiiridega. Kus võru keel ära kaob, seda ei saa ka Võrumaaks nimetada. Siin räägivad kõik ikkagi võru keeles, räägivad nii ka Põlva taga. Vana-Võrumaa piire tean enam vähem, nüüd on need sildid ka pandud. M, 35.*
- seostatakse **ajaloo ja kultuuripiiridega**

Võrumaa piirid on seotud ajalooga. Administratiivseid piire võib erinevatel põhjustel liigutada, aga asjad pöörduvad tagasi: Vastseliina kandis Kapera liideti Meremäe kn - ga, aga taasiseseisvuse ajal tahtsid inimesed Vastseliina alla tagasi. Kui jälle omavalitsusi muutma peaks, peab väga täpselt ka kultuuripiiri jälgima, kuidas ajalooliselt on olnud. Võib muuta positsioonilt ja rahva tahte vastaselt, aga seda peaks väga täpselt jälgima... kas kirikuskäimistega, mõisapiirid, see on pikalt inimeste sees kujunenud, antakse põlvest põlve edasi. M, 42.

- seostatakse **kohanimedega**

Võrumaa piirid? Need on, nagu me tahame neid näha. Kohanimede järgi jääb piir sinna Tartumaa kanti. M, 38.

Vastajatel on erinevaid arvamusi, teadmisi seoses territoriaalsete muutustega. Ühe Võrumaalt pärit vastaja hinnangul oleks territoriaalne jaotus võinud muutuda, kui Suur-Võrumaa idee oleks teostunud. Võru regiooni keskusse koondunuks kogu Kagu-Eesti. Nõukogude aeg ja rajoonideks jaotamine on paljudel vastajatel mees ja nad on lapsepõlvest saadik rajoonipiiridega harjunud. Mäletatakse ka vanu vallapiire näiteks Kanepi vald kuulus Võrumaa külge.

Tõmbekeskused on muutunud: *Vanad tõmbekeskused on asendunud uutega, näiteks Urvaste asemel on kohalikuks keskuseks ikka Antsla. Võrdlus kihelkondadega: Vanasti olid kihelkonnad kiriku järgi, olen Sõmerpalus ja peaks kuuluma nagu Urvaste alla, aga Võru on lähem, aktiivsem tõmbekeskus. Kõik on muutumises. N, 46.*

Võrdlus tänaste ja vanade kihelkonnapiiride vahel: *Nende kihelkonnapiiridega ei ole midagi peale hakata. Viimaste aastate infrastruktuuride areng on selle kõik ära lõhkunud. Kihelkonnakeskus oli ka Urvaste, aga Antsla on suuremaks arenenud. Kõik nagu ämblikuvõrk liigub Võru poole. Suunatakse ühte suunda ja inimene ka liigub sinna, kus tal on mugav. N, 46.*

On vastuseid, et praeguse aja piirid on segamini, neid **ei ole võimalik määratleda** või see on ainult kokkuleppe küsimus olenemata kultuuriipiiridest. Mõni vastaja ei pea piiride määratlemist vajalikuks:

Ma ei ole kunagi aru saanud sellest, et nende piiride olemasolu on nii oluline. Ei ole võimalik seada väga täpselt piire, et Setumaa hakkab siit ja Võrumaa siit. See on rääkimine mustast ja valgest, mida elus ei ole enam. Ja hakata nüüd juuksekarva lõhki ajama. Räägime paikkonnast. Mina ei räägi mingitest väga konkreetsetest piiridest. On tekkinud arusaam, et kui peetakse setuks, on see halb. Mina ei räägiks üldse piiridest. Kas on 10 km-t siin või seal, see on seotud haldamise, poliitika, rahade jagamisega. M, 48.

Millised on Vana-Võrumaa piirid?

Vana-Võrumaa piiride tundmine on seotud Võrumaa vanade piiride tähistamisega. Vana-Võrumaa nimetus ja piirkonna suurus on jõudnud küsitletuteni valdavalt piirisiltide abiga. Mõned üksikud vastajad on Vana-Võrumaa piire teadnud ka varem lähtuvalt oma ametist (muuseumitöötaja, geograaf, ajaloolane). Paremini teatakse piiritähiseid, mis asuvad kodu läheduses või käidavate maanteed ääres. Vana-Võrumaa piirkonda tuntakse enamasti osaliselt, osatakse nimetada mõnda kihelkonda või piirkonda. Vastajad kahtlevad sageli ka ise oma vastuste täpsuses. Seevastu huvi Vana - Võrumaa kui ajaloolise piirkonna vastu on suur.

Mille abiga on vastajad Vana-Võrumaa piire määranud? Näiteid:

- **piiritähiste põhjal**

Tean piire, olen sõitnud siltide alt läbi. See meeldib inimestele, nad sisimas on uhked. N, 38.

- **kihelkondade kaardi abil**

Vana Võrumaa kihelkonnad oskan määrata kaardi abil Kanepi, Urvaste, Rõuge, Vastseliina, siinpool Karula kihelkond, Antsla vald oli poolik siia ja sinnapoole. N, 40.

- **identiteedi tunnusena**

Vanad piirid olulised minu jaoks, aga ei sega, et on Võru ja Põlva maakond, ei püüa enam kokku panna. Aga identiteedi seisukohalt on Vana Põlvamaa nagu meie ja vastupidi. Minu vanaisa elas

1920.-tel Rāpinas, aga pidas Võru keskuseks. Kas hiljem ka minu ema arvas sama, ei oska öelda. Mina pööran tähelepanu ametist lähtuvalt, tavainimene sellele ei mõtle. Tunnetan, et mul on praegu alateadvuslik side Põlva maakonna alaga, Karula jääb kaugeks. Kui oleks ise sealt pärit, oleks selle kandi võrumaalisisus lähem. N, 56

- **keele ja tavade abiga**

Võrumaa piirid määratakse keele ja tavade järgi eks see võetakse ikka nende vanade piiride järgi. N, 34.

Millised piirkonnad on kuulunud Vana - Võrumaa alla? Kõige enam on nimetatud Põlva maakonda, vähem Valgamaad ja Tartumaad. Püütakse määrata vanu piire Võrumaa ja Setumaa vahel ja teatakse, et vanaks piiriks on olnud Piusa jõgi. Täpsemalt osatakse nimetada naaberpiirkondi. Sildid on vana Võrumaa määratlemisele ja piiride jõudmisele inimeste teadvusse väga palju kaasa aidanud.

Mõned iseloomulikud näited:

- *Piirid? Võiks hakata poliitikat tegema. Kas astun kellegi konnasilmale, aga minu meelest võiks Põlvamaa täiesti olemata olla. Praegu need Vana Võrumaa sildid ei ole veel midagi siduvad, aga mõnus on sõita, sa näed, et siin lõpeb Võrumaa, algab Setumaa, või tuled Tartu poolt. Viimased viiskümmend aastat on piirkonna ära lahutanud, näiteks Laheda keskus on kaldunud rohkem Võru poole. M, 38.*
- *Mu jaoks üks Vana Võrumaa piiri'. No Vana - Võrumaa ala käü osa Põlvamaad, tõsõlt puult Valga ala vällä, osa Tarto ala. Miiksist ei tiia midägi. N, 55.*

Kuidas tunnetab piiride muutusi mitme kultuuriala piiril elanud vastaja?

See on siin Vana Võrumaa, on ka Vana Tartumaa olnud. Piirid on jooksunud kord ühtpidi, kord teistpidi. Praeguseks ei ole ka selge Põlvamaa ühinemine: kas Otepää alla? Uute hilisemate piiride järgi on tekkinud veel Valgamaa, Põlvamaa. Kanepi kihelkond oli siin. Piirimuutused on olnud väga mitmekesised. Inimese ajalooline taust ei määra tänapäeval, kust ta on pärit. N, 51.

Vana-Võrumaa sildid tekitavad võrumaalastes mitmesuguseid tundeid rõõmu kojujõudmise puhul, uhkust, teadmist Võrumaa ulatusest.

Kas on vaja võru keelt ja kultuuri hoida? Miks?

Valdav enamik vastajaid on arvamusel, et võru keelt ja kultuuri on vaja hoida. Sellise vastuse on andnud vastajad hoolimata oma vanusest või oma asukohast vanal Võrumaal.

Näiteid enam mainitud põhjendustest:

- *Päris kindlasti. Inimesel on mingi komme oma juuri ja ajalugu uurida. Et teada, kust sa oled, kuhu minna ja säilitada oma nägu. N, 30.*
- *Kõike, mis on kodukohaga seotud, tuleb hoida. Kogukond on väga oluline. M, 64.*
- *Keel pika aja jooksul välja kujunenud. See on mitmekesisus, rikkus. N, 45.*
- *Ikka, nagu loodusega. Mida mitmekesisem, seda kasulikum on. Seda vähem ohustatud, ei ole üksluine. N, 34.*

On ka üksikuid kahtlejaid nagu see 40-aastane naine: “Kahe otsaga asi. Ühelt poolt Eesti on väike ja eestlasi on vähe, aga teisalt tasuks igal piirkonnal oma omapära hoida.”

Vastajad on sageli püüdnud keele ja kultuuri säilitamise vajalikkust põhjendada, enamikul on selles küsimuses ka oma arvamus.

Vastused küsimusele: “**Kas on vaja VÕRU KULTUURI hoida?**“, tihti kordusid. On vaja tunda oma minevikku ja ajalugu. Kultuuri abiga säilib piirkondlik, paikkondlik omapära. Võru kultuur on väga omanäoline ja mujal Eestis ei ole sellele sarnast. Kultuuri hoidmine on vajalik meie inimeste eneseteadvuse jaoks ja nende identiteedi hoidmiseks. Omapära päästab ääremaa osast. Kõike, mis ajaga kaob, on taastada väga raske. Kumbestikku ja traditsioone on vaja hoida. Kõike seda, mis vanast kultuurist on veel alles, peame pärandama oma lastele. See on rahvuspärand, mida peale meie ei hoia mitte keegi. Oma kultuuri häbenemist ja eitamist vastajate hulgas ei olnud, kuigi mõni üksik tunnistas, et ei tunne oma paikkonna kultuuri.

Erinevaid arvamusi kultuuri hoidmise kohta:

- *Ma arvan küll, et jah. Hoida kindlasti. Kui ei tea, kust me oleme tulnud, siis me ei tea, kuhu me läheme. Ajalugu on vaja teada põlvest põlve.* N, 38.
- *Ikka tuleb hoida. See on ju pärl, see Lõuna - Eesti eripära. Põhja-Eestil ei ole ju niisuguseid asju välja panna, kui meil on.* N, 55.
- *On, iga kultuur on rikkus. Ei saa ka hoida kuidagi kunstlikult, see peaks olema loomulik protsess. See peab kanduma inimeselt inimesele. Koolis ka suhteliselt vabatahtlik, peaks tulema nõ kõrvalt, elust enesest.* M, 35.
- *Äkki oleks? Et teaksime, kuidas on meie esivanemad elanud, inimene tahab teada oma päritolu. Vahel tundub, et mõnes piirkonnas väga ei väärtustata seda rahvakultuuri. Põlvas on õnneks sellised inimesed säilinud, kes harrastavad, seda teevad ka noored, mitte ainult eakad. Rahvatants, laul, seda väärtustatakse.* N, 40.
- *Ajalooliselt ikka, aga kuidas seda teha, on teine asi. Minu arvates on see probleem, et vanad ei suhtle lastega. Praegune vanaema on rohkem nagu ema, tal on kiire elutempo. Palju sõltub vanavanaemast, et viia paikkonna traditsioone edasi.* N, 45.

Küsimuse teisele poolele: “**Kas on vaja hoida VÕRU KEELT?**“ vastati samuti jaatavalt.

Arvamusi keele hoidmise kohta:

- *Jah, oluline seesama ainulaadsus. Hoida teadlikult, toetada ja saada ise tuge. Ka arengukavad, turism, strateegiad rõhutavad ainulaadsust. Messikoolitus oli, kuidas oma sõnumit edasi anda, kuidas kirja panna: mahe või mahhe.* N, 56.
- *Tänu sellele keelele me eristume ka hallist massist. Mis sellest, et räägime eesti keeles, meil on ikka oma parasiitsõnad sellest keelest.* M, 30.
- *Kindlahe vaia. Hoitmine om inemiisi hindä käeh, latsiga om vaia kõnõlda. Mõni aastaga tagasi oll tuu kõnõlõmine väega laiduväärne. Kõnõlõ naase ja naabrimehega, velega kah, a latsiga ma kah ei kõnõlõ. Mul om kodonõ ja sünnikiil iks võro kiil, olgu tä sis ku hää tahes.* M, 38.

Keele hoidmise puhul rõhutatakse samuti selle omapära, ainulaadsust. Keele abil eristume teistest. See on vajalik inimeste eneseteadvuse jaoks. Seda ei tohi lasta kaduda massikultuuri sisse, ei tohi asendada segakeelega. Vanemad ja vanavanemad peaksid lastega rohkem *kõnõlõma*, muidu nad ei kuulegi võru keelt. Kui laps oskab mõlemaid keeli, on ka tema mõttemaailm rikkam. Mõne vastaja arvates peaks keelt edasi andma ainult igapäevakõnena ja võimalikult loomulikus keskkonnas, kardetakse keele kirjapaneku tehiskust.

Võib tekkida ka vastuolu kultuuri ja keele vahel. Vastaja ei kasuta keelt, aga kultuuritraditsioone tunneb lapsepõlvest alates: “*Vaja loomulikult säilitada, aga ma ei kujuta ette, kas me suudame igaihte panna rääkima seda. Mis tehtud, on tänuväärne töö: kõik, kes tahavad, saavad sellega*

tegelda. Ise ei kujuta ette, et peaksin seda kasutama. Aga kultuur, kombestik: meie peres on sellest lapsest saadik kinni peetud. „

Kuidas hoida võru keelt ja kultuuri?

Küsimusele: “Miks hoida?” järgnes sageli mõttearendus, kuidas ja mil viisil oleks seda kõige parem teha. Pakuti välja mitmeid soovitusi ja nõuandeid.

Keele hoidmisel rõhutatakse põlvkondlikku sidet ja vanavanemate, kes keelt paremini oskavad, tähtsust õpetajatena. Lastega räägitakse vähe võru keeles ja keele säilimise seisukohalt on see taunitav.

- *Minu arvates on see probleem, et vanad ei suhtle lastega. Praegune vanaema on rohkem nagu ema, tal on kiire elutempo. Palju sõltub vanavanaemast, et viia paikkonna traditsioone, keelt edasi. N, 45.*

Keegi ei hoi meid keelt, kui me ise seda ei hoi. Iga põlvega jääb keeleoskus vähemaks. Lisaks kodule peaksid keele ja kultuuri õpetusega tegelema kohalikud koolid, lasteaiad.

Selle kohta, kas keele hoidmine on sõltuvuses keele kirjapanekuga või piisab lihtsalt igapäevasest omavahel kõnelemisest, lähevad hinnangud lahku.

Rõhutatakse loomulikkust, kardetakse tehislikkust:

- *Ei saa ka hoida kuidagi kunstlikult, see peaks olema loomulik protsess. Ma räägiks lastega kirjakeeles, aga ka võru keeles. See peab kanduma inimeselt inimesele. Koolis ka suhteliselt vabatahtlik, peaks tulema nõ kõrvalt, elust enesest. M, 35.*

Kui keelt kirja panna, siis keele kirjapanekul tekib omakorda hulgaliselt erinevaid probleeme: Iseloomulik näide

- *Loomulikult on vaja. Aga samas ka kokkuleppe küsimus, kui ühe nuka ütleb nii ja teise nuka oma, et nii on õige, igal nurgal oma murre ka veel ja oma omapärad. Kui keegi kirja ja keeletark tahab nendest kokku teha ühe võru keele, siis raske on leida kompromissi, eriti varasemate põlvkondadega, rõhutades liigset sarnasust setu keelega. Aga ennast ei pea pädevaks hinnangut andma. N, 40.*

Kuidas hoida kultuuri? Tuleks otsida inimesi, kes teavad vanu töövõtteid ja tegemisi, lapsi see huvitab. Lapsi saab õpetada läbi tegevuste, läbi mängu ja laulu. Vajalik oleks ka Võrumaale omaseid tegemisi edasi anda, näiteks näputööd, puutööd. Keeleraamatud on vajalikud keele hoidmisel. Kultuur võib olla ka näiteks suguvõsa kokkutulek. Hoida saab keelt ja kultuuri ürituste, laulu, tantsu, etenduste abiga. Kultuuri hoida võib ka käsitööoskuste edasiandmise kaudu:

- *Meie käsitööklubi eesmärk ongi see, et hoida esivanemate vara, edasi anda kogemusi, oskusi noortele. Välja selgitada käsitöömustreid, neid tutvustada. Oluline oskusi edasi anda. N, 68.*

Kõige värvikamalt annavad keele ja kultuuri hoidmisega seotud probleeme edasi tsitaadid erinevatelt vastajatelt, kes pakuvad välja omi seisukohti ja nõuandeid:

- *Kindlasti peaks põhirõhk olema eesti keele ja kultuuri hoidmisel. Dialekte üle Eesti on palju. Kõik on hakanud välja andma oma aabitsaid, tahavad seda säilitada. Minu jaoks on see samas ka ilus. Teatud mõttes on see tegevus põnev, aga rasked rahalised ajad. Ei pea*

õigeks, et iga hinna eest minnakse säilitamise teed, kui ühiskonnas on nii valusaid sotsiaalseid küsimusi, mis nõuaksid ressursse, pealehakkamist.

- Samas toetan, et tegeldakse sellega. Ei kuulu lugejaskonna hulka, mul ei ole sidet maaga. Minu jaoks ka põnev keel, mis meid eristab teistest. Aga kas sellele nii palju rahasid kulutada Linnas suruda peale, tuua sisse võru keele tunnid, kui lapsed ei oska suhelda eesti keeleski - stopp, ei ole minu jaoks vajalik. Noored ei oska suhelda, inglise keele sissetung on niivõrra massiline. N, 50.
- Jah, opma piässi. Piässi opma mõnistõ kiilt, a lats opis raamatust, mis om kirotođu. Nuu' ei lää kokku. Jätt ütlemätä tollõ sõna, midä kotun üteldäs ja võtt asõmõlõ tollõ, mis sinnä om kirotođu. Või ärä häötä: pelgä tuud üleväl hoitmist, oppamist. Kae L Kadrit: Mõnistõ kandi sõna' omma' asõndunu Võro liina sõnnuga. Seo kandi kiil om vanõmb, tõsõ' juurõ': siin ei tohessi opada üldist võro kiilt.
- Uurma piässi. Vanno inemiisi juttu viilkõrra üles võtta. Kõrralik ekspeditsioon oll 70-80. aastil. Siin om pikäiäline rahvas lisas kõgõlõ muulõ. Mõistus püsüs 95-aastasõl kah nii päään, et imehtät. Kultuuri piät kindlahe hoitma, a sa piät tiidmä, midä hoiat. Piässi olõma kaardistõt: mis om tuu Mõnistõ kultuur, kas Kõivupuu surma-, nõiakultuur? Kombõstik, midä sobis tetä määndselgi juhul, üles kirotamata. N, 53.
- On tekkinud kummaline arusaam: keelt on vaja ainult sellele, kes tahab selles keeles suhelda. 50-60.-tel oli selline tendents, et võru keelt peeti mittearvestatavaks, murdeks. Tallinnas sai kõneleja pilke osaliseks. Ta ongi matsikeel. Asutuses pruugitakse kirjakeelt, et suhtlus oleks samal tasemel.
- Keel on vajalik võru inimesele endale, ta tunnetab seda ja saab nii teise võrukeelse vestlejaga kontakti. Võru instituudis taheti kujundada sellest mingi intelligentsi tuleviku suhtluskeel, mis tähendab seda, et ei olegi vaja, et ta loomulikult leviks. Ei olegi vaja, et loomulikult leviks, paneme aabitsa sisse ja hakkame õpetama. Pärimusega on senini see keel levinud s t õieti. 60-70. aastatel jäi keel maale, linn hakkas teda pisut tõrjuma. Maal üldkasutatav igas külas 90.-te keskpaigani välja. Areneb väga hästi, keegi teda enam ei tõrju. Siis on tulnud mingi aeg, kus on öeldud, et ta on ohus ja talle on pööratud mittevajalikkude tähelepanu, sellest suhtumine: äkki polegi vaja hoida, sest on surev keel. Enne keegi sellele ei mõelnud. See on nagu hingamisega. Sulle tehakse selgeks, et sa hingad täiesti valesi. Sul tulebki õhupuudus. Tänu sellele, et keelele on pööratud liigset tähelepanu, tekib mul kohati õhupuudus. Poodi ja piimäpuki man on elus keel ja see on kõige ilusam. Tänu õpetamisele eemaldume elus keelest. Tekib tehiskeel, tekib konflikt tegeliku ja õppinud rääkija vahel. Me ei saa enam üksteisest aru, tekib kaks kogukonda, ja see on keeleliselt ohtlik.
Kultuuri hoidmine: kuidas toetada seda vanamemme, kes räägib võru keelt ja suudab seda edasi anda lastelastele loomulikult viisil. N, 45

Nimetage ettevõtmisi, mis toetavad keelt ja kultuuri

Välja on pakutud kõikvõimalikke üritusi ja tegevusi. Järgnevalt väga ülevaatlikult vastajate poolt kõige sagedamini nimetatud ettevõtmistest.

Olulised üritused

Kõige sagedamini on nimetatud võrukeelset laulupidu Uma Pido. Traditsioonilised Kaika suveülikoolid. Laadad, mida Võru maakonnas korraldatakse Vastseliina ja Lindora laatu, kus on müügil kohalikud ja traditsioonilised kaubad. Igas maakonnas on nii palju üritusi, mis väärtustavad omakultuuri. Võru folkloorifestival ja muud folklooriüritused, laulu- ja tantsupeod Intsikurmus. Hurda sünniaastapäevade tähistamine Põlvas. Vanaaja päevad, maakondlikud laulu- ja tantsupeod,

memme ja taadi tantsupeod. Arvukad käsitööüritused. Tähtpäevadele pühendatud üritused, ka kirikupühad, kalendritähtpäevade pidamine, vabariigi aastapäev. Kõikvõimalikud laagrid, sh pillilaagrid.

Toetavad tegevused kooliõpetuses

Võru maakonna koolides on kasutusel võrukeelne aabits ja võrukeelne lugemik. Omakeelsed jutuvõistlused, kuhu põhikoolis lapsed kirjutavad. Hea on see, et võru keel on toodud tunniplaani ja õppekavadesse. Omakeelsed näitemängud, õpikud. Näitemängupäevad Puigal. Adsoni luulevõistlus lastele. Koolidele on igal aastal läbi Võru instituudi võru keele tundmise võistlus „Ütski tark ei sata taivast“.

Olulised väljaanded. Tähtraamatud. Rahvalauluplaadid. Täheke ja muud trükised lastele. Sõnaraamat on vajalik ja keelenõu on kindlasti vajalik. Õppekirjandus.

Koolitus. Võru instituudi õppepäevad ja seminarid. Konverentsid ja ümarlauad, keelepäevad. Väga paljud vastajad mainivad erinevate ettevõtmistega seoses Võru Instituudi tegevust.

Lisaks veel erinevaid arvamusi:

- *Oma koha programmid. Minu meelest on kohapeal omakultuuri, omanäolisuse säilitamiseks palju tehtud. Nagu on turismitalud meelitada siia turiste, rõhuda oma-näolisusele. Murdeõpe huvilistele see on igati teretunud. Võrumaa muuseumid teevad minu meelest tohtu tööd. Käsitöölised teevad väga põnevaid asju. Iga valdkonna taga on oma huvigrupp. Tantsuinimesed teevad oma valdkonnas. Mitte ainult tants, muusika, käsitöö, vaid see on liikunud ka ärisse. See on ainult teretunud, et saavutame omanäolisuse. Nõiariik, Pokumaa, Metsamoor: need on fantastilised teod, suur töö ja tahe selle taga. N, 50.*
- *Põlva Rahvahariduse Selts on põhiline alalhoidja, nende üritused ongi kõik selle eesmärgiga. Meie suuremad üritused ka, oleme korraldanud kaheksa käsitööpäeva. Valmistume perede käsitööpäevaks, et selgitada välja, kes on põlvkondade viisi edasi andnud (vanaemad-lapsed-lapselapsed). Hurda üritused. Anname välja brošüüre, meie kandi rahvarõivaraamatud. N, 68.*
- *Mõnistõ muuseumi oppõpäivil 14 aastaga tutvustet kohalikku talukultuuri, edukalt, päävä' omma' alati vällä müüdü. Käümi vällänpuul esinemän müüdü Eestit. Hoit talupujakultuuri. Meil om väega elun kultuurimaja, aktiivse' juhataja'. Rahvas tulõ siin kotust vällä väega hää meelega. Enamus kultuurimajadest kiratsõsõ, a meil kõik olõman. Peetäs normaalsõs, et vanaimä ja vanaesä tandsva', latsõ' kah tulõva' tandsma. N, 53.*

Milliseid ettevõtmisi Te sooviksite esile tõsta?

On mõned ettevõtmised ja tegevused, mis vastajate hinnangutes pidevalt korduvad ning mida teistest enam esile tõstetakse. Need on Uma Pido, võrukeelne kooliõpetus Võrumaa koolides ja Uma Leht. Keelt ja kultuuri toetava asutusena Võru Instituut. Miks need üritused, väljaanded jt on väärt esile tõstmist, selgub kõige paremini erinevate küsitletute hinnangutest:

UMA PIDO

- *Uma Pido oli fenomen, tõi rahva võru keele juurde ja lõi rahva jaoks uue võimaluse: laule on piisavalt palju ja neid on kohaldatud, et koorid saaksid laulda. Inimestel oli seda pidu vaja, aga kui tihti korraldada, ei oska öelda, kas üle 2 või 3 aasta. Oluline on luua traditsiooni, aga mitte millestki puhuti üles punk, mis ajakirjanduses kaalus üles meie*

traditsioonid. See on kaasaja suur oht. Need ei ole tegelikult võrreldavad. Meedias võid olla võitja või kaotaja. N, 45.

- *Esile tõstan Uma Pido. Tekitas pisarateni välja ühtsustunde. Ma ei ole Kubjal kunagi nii palju inimesi õlg õla kõrval laulmas näinud. Oma laulud: „Haanimiis“, „Tulõ aga tulõ...“ Näitas ka muule Eestile, et võru keel ja kultuur on olemas. M, 30.*

VÕRUKHEELNE KOOLIÕPETUS

- *Koolidesse võrukeelsete õppematerjalide sisse toomine on oluline. Hea on see, et võru keel on toodud tunniplaani ja õppekavadesse sisse. Põlva valla mõlemas koolis on see võru keel sees, on kodulugu, folklooriringid. N, 40.*
  - *Seda, et koolidele anti omal ajal võimalus seda õpetust ringina teha. Kus õpetajad olid entusiastid, need said sellega tegelda. Korraldati luulekonkursse, lapsed kirjutasid võistlustele. TV-st tulid võrukeelsed saated. Need on kõik väga head tegevused. N, 46*

UMA LEHT

- *Mulle meeldib Uma Leht, kuigi paljud inimesed nurisevad keele pärast, nad ei oska seda lugeda. On natuke lihtsamaks läinud. Hea, et leht on ja hea, et Contra sinna tv-sse sai. Leiduks veel inimesi, kes seda meedia kaudu propageerivad, nad on ise ka isiksused. N, 53.*
- *Uma Leht on oluline. Raadiost kuulad üks kord, aga leht on sul laual, loed või kolm korda. Ma ise olen tähele pannud, et mul ka kõik sõnad ei tule meelde, aga seda lehte peab lugema kõva häälega. Siis sa ise kuuled seda helinat ka. Nii tuleb ka mõte paremini välja. N, 45.*

VÕRO INSTITUUT

- *Võro instituudi positiivne puul: om tõstnu võro keele mainet väega suurõl määral. Või vaielda, kuis üteldäs, a kõgõ sõimu ja y-te peräst om ikkagi nähtäväle tõstnu. Inemise' kõnõlõsõ võro kiilt ilma häbenemäldä. Aastiit vällänpuul kõnõldi kiräkiilt (häbü – nigu olõssi avalikun kotusõn lasknu piiru). Praegusõl aol inemine inämb ei häbendä, et om Mõnistõst peri. Kõnõlõs haiglan uman keelen, tuust ei tetä nummõrt. N, 53.*

Ettevõtmistest, mida on harvemini mainitud. Inimestel uhke tunne, kui Võrumaa piirisildid pandi. Kaika suveülikoolid on traditsiooniline ja tuntud ettevõtmine. Võrukeelne aabits ja Täheke, samuti võro-seto tähtraamatud on olulised. Huvitavad on samuti omakeelsed plaadid. Paremaks ettevõtmiseks on peetud ka Lindora laata. Rahvalikud üritused võiksid olla oma maakonna keeles. Põlvast pärit vastaja arvates on kõige paremad Jakob Hurdale pühendatud üritused: näitemängud, aastapäevade tähistamine, oluline ettevõtmine on Hurda talu taastamine. Olulised on laadad, näiteks käsitöölaad, kus on kohalikku toodangut. Võru identiteeti saab kujundada ka läbi toodete. Suurte ürituste kõrval ei tohiks unustada väiksemaid kokkusaamisi, näiteks näiteringe rahvamajades.

Mitmete vastajate meelest on parim ikka otsene ja elav suhtlus ja kõige enam aitab keele hoidmisele kaasa, kui pereringis räägitakse. Keele hoidmiseks on kõige parem see, kui vanem põlvkond suhtleb pidevalt noortega. Ükski tund, ükski projekt ei hoia seda keelt ja kultuuri nii hästi kui vahetu suhtlemine. Mitu küsitletut on vastanud: “Mina pean kõige tähtsamaks seda, et kõik tuleks vabatahtlikult ja loomulikult. Oluline on ka koos pidu pidamine.”

Mis ettevõtmiste puhul häirib?

Küsitlute etteheited on enamasti seotud võru keele kirjapanekuga. Sageli nimetatud raskustest ja probleemidest näidete abiga.

Kirjapandud keel on kokkuleppeline.

- Häirib kirjapanek: kui aega ei ole, nõuab see süvenemist. Asi on ka selles, et inimesel endal on oma keel ja see, mis kirja pannakse, on teistsugune keel, on kokkuleppeline keel. Nii peab mõtlema, mida tahetakse öelda.

Kõneldavast keelest on saanud kirjapandud keel

- Mida rohkem rääkida, seda kodusemaks keel saab. Aga lastele, noorele põlvkonnale on see võõraks jäänud. Nüüd võib seda tegevust renessansiks nimetada. On peetud kõneldavaks keeleks, ei ole harjutud lugema. See on ühiskonda kõige rohkem häirinud.

Keel on ühetaoliseks toimetatud

- Uma Lehe puhul on keel ühetaoliseks toimetatud, aga meil on igas nukas oma keel. Keegi käib sealt karvase käega üle: on tunne, et on üle toimetatud. See võiks jääda igale kandile, aga võib - olla tahetakse ühtset kirjakeelt teha. Midagi läheb siis kindlasti kaotsi.

Häirib võru keele keeruline kirjapilt

- Kirjatähtedena tundub nagu esperanto keele loomine. Põhiküsimus, kas inimesed omaks võtavad. Kõik saavad aru siin Võrumaal, mõni oskab ka rääkida, aga lugeda ei taha naljalt keegi. Häirib kunstlikkus.

Lüiga pikad kirjutised

- Kirjutised olgu lühidad: inimene suudab tekstist üle olla, kas või huvi pärast loeb selle läbi. Loeb ka see, kes ei oska lugeda: hakkab kas või purssima, aga loeb selle läbi.

Unustatud ja tehnilikud vormid tekitavad segadust

- Põhiprobleem: egän külän om uma kiil ja tulõ naada kõnõlõma toda kiilt. Ära unustatud vormid on võetud kasutusele (miä, kua). Kasuta siis, kui tahad, et hakatakse võõristama. Dilemma on selles, et õppides saame tehiskeele (opnu inemine pand kah ummamuudu edesi, selle et nii om tedä opatu) ja see viib keele küll intelligentsi hulka, aga viib rahvast välja. Kui sellist keelt ka kusagil tarvitatakse, siis kõvvõr pilk kõik aig pääl.

Mitu erinevat kirjaviisi

- Mis häirib? Häirib, et on mitu erinevat suunda sellel keeleõppel. Y-de kasutamist ei pea õigeks, minu arvates võiks lõpuks kokku leppida. N, 40.

Kahtlusi on tekitanud ka võru keele õpetus koolis. **Õpetust peetakse vajalikuks, aga see ei tohiks olla kohustuslik.** Kardetakse, et kohustuslikkus tekitab õpilastel vastumeelsust.

Ühe vastaja arvates on põhiprobleem hoopis õpetajate keelevaenulikes hoiakutes:

- Oppajite küsimüs. No umal aol olli' säändse' oppaja', et tuu oll ränk karistus, ku kuulti, et sa võro kiilt kõnõlõt, kuigi kõik kõnõli. Nüüd om jõutu tollõ tasõmõni, et ei kõnõlda võro kiilt koolin ja õpõtaja' enamusõn ei olõ kohaliku'. Õpõtajal ei olõ tallõ kandiga ja võro keelega mitte määnestki lähedäst sidet. Nä naaruvääristäse, näile ei miildü taa kiil, näide jaoss om tõesti mõnõn mõttõn matsikiil. Nä ei saaki' aru. Mis tiid matemaatik, tedä ei huvita kiil. Tollõga kuul surõtas kiilt vällä. Ku uma nuka inemiisi saassi koolita õpõtajas. Uma nukast peri kuulmeisteri om hoobis tõnõ asi. Sis saassi ka kuuli austus uma keele vasta. Parla viil kododõn kõnõldas. Kahos külh nii, et latsiga kiräkiilt, umavaihhõl võro kiilt. N, 52.

Mis veel paneb mõne vastaja õlgu kehitama?

- *Õlgu kehitama paneb Uma Leht. Ma aeg-ajalt loen mõne artikli kohvipausi ajal ette: siis naeravad minu võru keelt. Selline asi, mida ei peaks tegema.* N, 48.
- *Õlgu kehitama panevad võrukeelsed sildid, kakskeelsed (n Kõrgõpalo). Kas need on asjad, mis hoiavad? Kui selle jaoks programmist raha kultuurirahva laulu, tantsu arvel, siis on vastus eitav.* N, 44.

Mis on veel erinevaid vastajaid hakanud häirima?

- **koostöö vähesus**

Mis häirib? Koostöö vähesus. Inimesed, kes kangesti selle kultuuri vastu võitlevad. Ju nad ei ole endale teadvustanud, mida tehakse. Nii nagu tean, et need on vanaema asjad ja ma ei viska neid ära. Kultuuri, keele puhul täpselt samamoodi. Inimeste koostöövõime võiks parem olla. N, 48.

- **liigne rahakeskus**

Hoitmine ei tohe minnä päälesurumises, grupi diktaadis. Häirib liiga rahapõhiseks minev tegemine: kui raha saami, sis teemi. Tuu ei olõ õigõ niimuudu. Projekti tegemine võõrutas inemist esi' tegemisest ilma midägi saamata. N, 53.

- **keeleoskuse langus**

Häirib see, et laste emakeele ja kirjakeele oskus aasta-aastalt langeb, ka õigekirjaoskus. Kirjakeele oskuse langus on õpetajate jaoks väga murettekitav. Murdekeele oskus langeb. Massikultuuri pealetung rahvuskultuuriga võrreldes. N, 55.

- **käsitööoskuste allakäik**

Häiris vabariigi tasmel üritus, kui tutvustati stiliseeritud rahvarõivaid. On võetud mitmest maakonnast kokku. Ja häirib, kui kantakse valesti: tanu valesti peas, vöö valesti, rõivas ebakorrektn. Meil oli selle õppimiseks rahvarõivapäev, tänu Helile: tantsijate riided on tema õpetusel tehtud. Kui veel käsitööst, siis näitustel ja müügikohtades ei ole käsitööl kvaliteeti. N, 68

Üks kui teine vastaja rõhutab, et oma tegemistes tuleb püüda loomulikkuse poole ja tõrjuda kunstlikkust. Uma Lehe kirjutistes ja televisioonis püütakse nende meelest keelt ja kultuuri kunstlikuks, ebaloomulikuks muuta. Selle väitele on ka vastuväiteid: „*Mis nakas häirmä? Ei häiri, egä naa' tegija' ei tulõ ussõ taadõ ja ei mäari päähhä. Tedä ei tulõ nii meeletült pallo, et är tüütäsi.*“

Häirib seegi, et keele ja kultuuri hoidmist ja seda toetavaid tegevusi ühiskonnas väga ei väärtustata. Üks vastaja küsib, et kas peab nii palju riigi raha kulutama ja Uma Leht võiks Võru instituudi rahastamise nimel subsideeritud trükistest loobuda.

„*Kui ise iga päev selle elu sees oled ja keelt kasutad, siis ei häiri midagi. Võib olla võõrast, kes seda kõrvalt vaatab,*“ arwab üks küsitletav. „*Ei häiri miski, aga oma riiki vast ikka looma ei pea, manitseb,*“ teine.

Kas ja mida peaks veel tegema?

Ühe vastaja hinnangul ei teata võrukeelsetest ettevõtmistest piisavalt, vajalik oleks parem teavitustöö: *Nii kooliõpetuses kui Võru instituudis tehakse väga häid üritusi. Aga sellest ei kuule. Infot on vähe. Üheks põhjuseks on Võrumaa Teataja, kes on võru kultuuri vastane. Maakonnaleht eitab võru kultuuri ja töötab sellele vastu lausa. Kohaliku meedia mõju suur (kõrvalt märkus: keegi lapsevanem võttis oma lapse pärast ajaleheartiklit võru keele õppest ära).*

Oma ideid ja mõtteid tuleks rohkem viia ka lihtsate Võrumaa inimesteni: *Inimeste ja kohtadeni oma ideed viia. Teeme uhke ja suure ürituse, aga inimeseni, kes elab külas ja peaks olema võru keele ja kultuuri kandja, temani see ei jõua. Rohkem võiks olla kooskäimisi, kus inimesed teevad käsitööd ja laulavad. Kui hakkad kood laulma ja mõni laulusõna ei ühti teisega, siis on vaikus. Nad ei julge edasi laulda. Võib olla see ongi ürgne võru kultuur, et inimene julgeb olla see, kes ta on ja on tasakaalus iseendaga. 70-tel ja üle selle on veel säilinud see ehe olek. Kus see kultuur saab siin olla, kui kogu aeg on kestad ümber ja maskid ees?* N, 45.

Kõik vastajad ei osanud uusi ettevõtmisi välja pakkuda, aga umbes pooltel vastanutest oli selle kohta oma arvamus ikkagi olemas. Enamik ettepanekuid on seotud kooliõpetusega ja noortele, lastele oma keele ja kultuuri tutvustamisega. Võiks algust teha kas lasteaia vanemas rühmas või algklassides, vanemas klassis ei ole mõtet alustada. Ei tohi vägisi peale sundida, sest vägisi tegemine ei toimi. Ei saa teha koolis kohustuslikuks, aga see õpetus võiks olla valikainena. Tuua kultuuri juurde läbi tegevuste on loomulikum, kui viia tundidesse sisse keeleõpe. Koolis panna rohkem rõhku sellele, et häbist rääkimisel üle saada, aga seda ka ei saa sunniviisiliselt teha, nagu varem sunniviisiliselt keelt maha suruti.

Arvamus, mis paljude vastajate ettepanekud kokku võtab: *Viil tuust, et koolih om riiklik õppõkava paigah, a umakultuurilõ olõssi vaia rohkõmb aigu pühendä: Kost tuu lats sis opis? Mitte inne tiidmiisipõhinõ, a tulnu käelidselt läbi tetä asju. Mitte inne lugõmine, a laialdasõmalt.*

Lisaks tööle laste ja noortega on välja pakutud kõikvõimalikke väga erinevaid tegevusi. Vajalikud oleksid omakeelsed viidad: see on oluline nii oma rahvale kui külalistele. Pereüritusi on rohkem vaja, kus lapsed vanemate ja õdede-vendade kõrval erinevaid laule, mängu õpivad. Võiks välja tuua Võrumaale omaseid teatritükke. Tutvustada rohkem seda, mis on võrumaine ka laulus, tantsus. Teha mingi üritus, mis on omane ainult Võrumaale nagu setudel on näiteks kuningriik. Filmid on olulised: kõik see, mis paneks ise huvi tundma ja oleks nagu elus ja tõepärane. Rohkem võiks filme teha inimestest külainimestest, põliselanikest, vanadest inimestest. Luua tihedam side põlvkondade vahele ja kasutada rohkem vanema põlvkonna kogemusi.

Tegijaid tunnustada ja õpetajaid hinnata. See aitab säilitada väärikust, sest korraldaja töö on tänamatu töö. Ettevõtted kasutavad võrukeelseid tunnuslauseid ja need jäävad kõlama, seega võiks neid rohkem kasutada. Võiks olla omakeelseid raadiosaateid või isegi omakeelne raadio. Võru Instituudi tegevust on vaja jätkata ja programmi toetus on samuti oluline.

Huvitavaid ettepanekuid, mida võiks veel teha:

- *Murdeti erinevused välja tuua. Ma ei tea, kas on seda tehtud. Igal kihelkonnal on oma murrak, omad sõnad, Põlvas mu tädi kõneleb teisiti kui siin. Erinevused võiks jah välja tuua, aga samas eri murrakute hoidmine läheks keeruliseks.* N, 48.
- *Uma Pido tuli suure pauguga peale, aga meil oli mõte kihelkonnapidudele minna. Kui Uma Pido hakkab käima teatud intervalliga, siis võiks sinna vahele teha kihelkondlikke üritusi oma paikkonna tutvustajatena. Kihelkonnapeod võivad olla ka aastaringselt, ka mõni talvine üritus.* N, 50.
- *Väega pallo om tetä. Kaardistamist kindlahe tetä': mis om olõman, midä saa viil hoita võrdlusõn 50-te aastitega, ku tetti nuu' uuringu'. Instituut om uurnu, a aig om muutunu ja praegunõ sais tõnõ.* N, 53.

Ja lõpetuseks üks pool naljaga tehtud ettepanek, õigemini küll unistus:

- *Minu unistus on, et sõidan Liivalt Põlvamaale, tõkkepuu ees mujalt ei laseks siia, see kant tuleks ära eraldada kui vaatamisväärsus. Seda tuleks säilitada nii ehedalt kui ta säilinud on. Kellel ei ole meie passi, maksab, et meid näha. Kui turist tuleb, ta peaks saama seda võro keelt lugeda, need nimed on nii vahvad, Võromaa keeles kirjutatud. Nii palju külasid on kadunud, aga silt võiks ikka olla.* N, 53.

Mil määral olete kokku puutunud erinevate ettevõtmistega?

	Olen ise "kogenud" = näinud käinud/lugenud/ Kuulanud vms NIMETAGE LAVASTISI	Olen kuulnud, aga pole näinud/käinud/lugenud/ kuulanud vms	Olen kuulnud, aga ei huvita	Pole kuulnud	KUI VASTAJA KOMMENTEERIB KIRJUTA ÜLES!
võrukeelsed lavastused (sh kutseline, harrastusteater)	59	4			
lõunaeestikeelsed (sh võrukeelsed) telesaated	61	4		3	
ERR-i Vikerraadio võrukeelsed uudised	29	8	2	26	
võrukeelne kirjandus: proosa, luule	51	12		1	
võrukeelne õppekirjandus (nt ABC-kiräoppus, piltsõnastu)	44	10		6	
võrukeelne trükiajakirjandus (sh UL), publitsistika	62	2			
pärimusmuusika kontserdid, (nt löötsapäevad, kandleõpilaste etteasted vms)	60	9		1	
kultuuriandmebaasid (sh AVKA, LEPP)	30	13	1	16	
lastekas.ee võrukeelne Jäno-Jussi multikas	25	8	2	21	
ummamuudu veebilist	21	5	1	37	

Uma Leht: kas loete ja milliseks hindate? Kes loevad Uma Lehte?

Kõik vastajad on teadlikud Uma Lehe ilmumisest ja enamik vastanutest on ka lehe lugejad. Lugejate valdav osa ei loe lehte tervikuna läbi, vaid teeb endale meelepärase valiku ja loeb osaliselt (vastajad on nimetanud 40-70% ulatuses). Loetakse seda, mis tundub huvitav ja loetakse, kui on rohkem aega, ka ainult lehitsetakse.

Vastajate üldise arvamuse kohaselt on lehte hakatud rohkem lugema ja lugejaskonna suurenemisele on kaasa aidanud kirjaviisi lihtsustamine.

Mitte väga suure rühma moodustavad lehelugejad, kes loevad pidevalt ja kellele ei valmista võru keeles lugemine raskusi. Teise väiksema rühma moodustavad inimesed, kes ei taha seda lehte lugeda. Valdavalt on hinnangud toetavad.

Näiteid väga vastandlikest seisukohtadest:

- *Uma Lehte loe mehele ette. Uma Lehte hinda väga positiivses, miildüs. Ma ei tiia küll kedägi, kes ei loe. Väega populaarnõ. Tütär lugõ Saarõmaal läbi interneti.* N, 53
- *Ma ei pea seda õnnestunuks ja ei tea, kes loevad. Liiga paks ja hea paber selle jaoks, ka tuletetemiseks ei ole hea.* N, 44

Kuidas hindavad Uma Lehe lugejad **ajalehe sisukust**.

Meeldib, et sisu on kohalik ja tutvustatakse kohalikke ning lõunaeesti juurtega inimesi kaugemalt. Lehes on tõstatatud olulisi päevaprobleeme. On huvitavaid uudiseid ja huumorit. Lehes on üht ja teist igale eale, on mõeldud ka lastele. Kajastatakse tegemisi ja sündmusi üle ajaloolise Võrumaa. Kirjutatakse omakultuuri teemadel ja vanadest traditsioonidest. Uma Leht on sisult küllaltki mitmekesine. Hinnatakse, et võrukeelne leht on ilmunud järjepidevalt. Mitme vastaja arvates hingega tehtud leht. Ühe vastaja arvates eesmärgi kajastada võrukeeste tegemisi leht täidab, eesmärgiks ei olegi muutuda päevakajaliseks.

On ka vastajaid, kes peavad Uma Lehte keskpäraseks ei paista millegagi silma ega ole ka niisugune, et ei kõlba lugeda. Osa vastajatest on arvamusel, et inimesed ei oska ajalehte lugeda, ei saa võru kirjakeelest aru ja seetõttu ei tunneks ka puudust, kui ajaleht ilmumise lõpetaks. Mitmete vastajate arvates loebki praeguse aja lehelugeja ajakirjandust valikuliselt ja esmajoones lugusid, mis on eriti huvitavad või mille lugemine ei võta kaua aega. Lehelugeja arvamus: “*Me ei loe maakonnalehti ka kunagi kõiki läbi. Üldjuhul loeme oma valdkonna ja kohaga seotud asju või Loed pealkirjad ja siis loed seda, mis huvitav, ajaliselt lihtsalt ei jõua.*” Mitu vastajat märgivad, et on viimasel ajal sisu poolest ühekülgsemaks muutunud.

Valdav osa vastanutest puudutab oma vastustes **ajalehe keelt** ja **võru keele kirjapanekut**. Lugeda oli harjumatu ja raske, aga aja jooksul on lugeda oskajate arv suurenenud. Varasem q-de ja y-te abiga kirja pandud kirjaviisi oli raske lugeda ja nendest loobumine on lugemist lihtsustanud. Mitme vastaja arvates oli takistuseks ka see, et inimesed olid harjunud terve elu ainult võrukeelse kõnekeele, mitte kirjakeelega ja täiskasvanuna ümberõppimine võtab aega.

Väga palju vastajaid kirjeldavad oma raskusi lehe lugemisel, järgnevalt tüüpiline näide: *Mina ei oska nii hästi seda kirjakeelt, siis mul võtab õudselts kaua aega, et sealt midagi välja lugeda. Selle koha pealt peaks ennast harima või saan aru, aga raskustega.* N, 55.

Kuidas omandatakse ajalehe abiga omakeelset lugemisoskust? Loetakse kõva häälega ja aeglaselt, lugemise käigus tuleb samaaegselt sõnavara täiendada, loetakse üksteisele ette. Endiselt on valdavalt vanemaalisele lugejale probleemiks tema kodukandist erineva sõnavara kasutamine.

Mitmele vastajale meeldib, et autori keelega arvestatakse: “*Mulle meeldib, kui kirjutatakse juurde, et autori nõudmisel on keel teistsugune. Igas külas oma keel. Igal inimesel oma keelekasutus.*” Paljud vastajad tunnistavad, et nende võru keele oskus on piiratud ja võru kirjakeele lugemisharjumus vähene, mistõttu võtab lugemine ja loetust arusaamine rohkem aega.

Võiks olla ainult tellijatele ja sümboolse hinnaga, häirib riiklik toetamine, on arvanud mitu vastajat. Uusi teemasid pakutakse välja väga vähe, näiteks võiks olla rohkem lugusid noortest peredest. Mõned vastajad on teinud koos lastega lastenurga ülesandeid, üks vastaja on pakkunud välja lehetegijale oma teema ja üks vastaja on teinud kaastööd.

Kes on Uma Lehe lugeja?

Enam levinud vastuste põhjal loeb maainimene, eakas või keskealine, naine. Veel mõned levinumad arvamused selle kohta, kes loevad:

- *kes valdavad võrukeelset sõna ka kirjas*
- *Võru Teataja lugejad, leht ilmub seal vahel*
- *loevad need, kellel keel suus*
- *üksikud huvilised, kellel eesmärgiks lugemist õppida*
- *keelehuvilised mujalt*
- *inimesed, kellel on Võrumaa juured või kes on kohaliku kultuuriga seotud*

Arvatakse valdavalt, et noored eriti ei loe, kuna nad ei saa võru keelest aru. Loevad juhul, kui on juttu nende eakaaslastest või noorteüritustest, kus nad ise on osalenud. Loevad noored, kes on koolis keelt õppinud. Vanemad inimesed loevad rohkem ka seetõttu, et neil on rohkem aega ja lugemisharjumused suuremad kui nooremal põlvkonnal.

Arvamused lugejate hulga osas lähevad lahku. On nii arvamusi, et lugejaskond on järk järgult kasvanud kui ka arvamusi, et Uma Lehte loevad vaid üksikud keeleoskajad.

Uma Pido: kas lõite kaasa ja kuidas hindate peo mõju? Kas korraldamist tuleks jätkata?

Üks vastanu märgib tabavalt, et iga geniaalne idee on lihtne. **Peo olulisuse** toob välja järgnev tsitaat *Uma Pido* hindan väga hästi. *Mõju otsene ja kaudne. Mõju suurele hulgale. Toetav ja innustav mõju ja mitte ainult minu pilgu läbi. Keel, keskkond on midagi väärt see kaudne mõju. Jätkata, võtta mingi kindel teema see ei tähenda ainult laulupidu, repertuaari valikus on arenguruumi.* N, 56.

Uma Pido pälvis vastajatelt hulgaliselt kiidusõnu, enamik oli peost osa võtnud kuulajana, ka esinejana. Osavõtute erinevaid hinnanguid:

- **korraldaja hinnang:** *Ma ei arvanud, et see tuleb nii suur ja vägev ja et see nii inimesi liigutab. Arvasin, et tuleb napilt rahvast, ainult esinejate vanemad, aga et nii inimesi liigutas, oli üllatus. Pani paljusid võru kultuuri peale lootma, kinnitas kahtlejaid, et võru*
- *kultuur on tugev. Lauljate suhtumine muutus. Enne: kuidas me võru keeles peast laulame? Tuhandeid inimesi mõjutas positiivsuse poole.* N, 33.
- **osavõtja hinnang:** *Jah, väga vägev pidu. Mul on sellest peost jäänud midagi nii ilusat ja püha sisse, et teist pidu enam ei tahakski. See oli kuidagi nii lihtne, oma, läks hinge. Toimkond, kes korraldasid, olid hingega selle peo küljes. Tuleks küll veel teha...* N, 53.

Oli ka neid, kes nägid ja kuulsid Uma Pido üksnes meedia vahendusel. Kes ei käinud peol, põhjendasid oma puudumist teise samaaegse üritusega, turistide tulekuga või hoopis isikuomadustega (olen vähene käija, ei meeldi massiüritused). Üksikud vastajad ei olnud Uma Peost mitte midagi kuulnud.

Peo mõju kohta oli väga palju arvamusi, mis olulisel määral kattusid. Valdavalt olid arvamused tunnustavad ja toetavad. Valik vastajate arvamusi:

- *oluline oma keele ja kultuuri tutvustamiseks (näidati võrukeste kultuuri / tugevdab traditsioone / avab uue nurga alt keele võimalused / tõestab, et on elus keel)*

- omanäoline üritus (*et oleksime sellised nagu oleme / uus ja huvitav, teistsugune / tunnuslausõ, et võrokiilne ja miilne / umanöoliidsi asju om kultuurih vaja / võru vaim oli kohal*)
- liitis Võrumaa inimesi ja erinevaid põlvkondi (*liitis väikestest suurteni / noortele sai teadvustada Võrumaad / paneb inimesi rohkem koos tegema*)
- tutvustas võrukeelset repertuaari (*kohalikud laulud sees*)

Kokkuvõtvalt ühe osaleja hinnang:“ *Soe pidu oli Terve pere laulis kaasa, kõik ümberringi laulsid.*“
See pidu eristus teistest üritustest, hindajate arvates äratas tähelepanu ka laiemalt ja muutis inimeste suhtumist võru keelde ja kultuuri toetavamaks.

Pikemaajaline mõju: loodetakse, et võrukeelne repertuaar suureneb ja võrukeelseid laule võetakse rohkem repertuaari. Rahva usk oma keelde ja kultuuri sai kinnitust ning peo sõnum jõudis rahvale kohale.

Peo korraldusega vastanutena rahule nii esinejad kui pealtvaatajad. Ühe osavõtnu arvamus:“
Esimene pidu pani lati kõrgele. Vägi on sees, seda tuleb jätkata.“

Pidu oli hästi ette valmistatud ja lavastatud. Etteheited puudutasid helitehnikat, sest helivõimenduse puudulikkuse tõttu oli kohti, kuhu laul ei kostnud. Toitlustuskohti oli vähe. Leiti, et vabariiklikul tasemel ei leidnud võrukeste pidu piisavalt tunnustust.

Vastajad leiavad üksmeelselt, et **esimene pidu väärib jätkamist**. Levinumad põhjendused on, et tuleb säilitada identiteeti, keelt ja kultuuri, liita rahvast, tutvustada Võrumaad, kasvatada omakeelset repertuaari ja lauljate võrukeelset lauluoskust.

Mõned näited:

- *inimesel on tarvis tunnet, et ta kuulub kuhugi, on millegi osa*
- *paneab inimesi kodust välja tulema, teadvustab identiteeti, kultuuri osa enda elus*

Oodatakse uut pidu ja mõned vastajad pakkusid välja ka omapoolseid ettepanekuid:

- *võiks veel teha, aga mitte ära leierdada, mitte liiga sageli*
- *oleneb, kuidas kokku pandud kava igas paikkonnas omamoodi*
- *kogu aeg peaks olema mingi iva sees, mis tõmbab*
- *nii jätkata, et ka edaspidi oleksid laulusõnad saadaval*
- *kui laulud hakkavad ammendumas, tuua juurde traditsioonilised tantsud*
- *tohtu reklaam sellele kohale, kus toimub ja tõstatab üles ka identiteedi teema*

Mitmed vastajad on arvamusel, et Uma Pido võiks korraldada ka Põlvas ja erinevates suuremates maakohdades üle Vana - Võrumaa.

Lõpetuseks hinnang, mis väljendab vastanute ootusi laiemalt:“ *Kui on midagi väga head olnud, tahaks veelkord elamust saada ja viia vaatama ka tuttavaid, kes ei tea sellest veel midagi.* „

Pärimusmuusika õpetamine koolides

Enamik vastanutest on pärimusmuusika õpetamisest kuulnud, tavaliselt osatakse nimetada kas kooli, kohta või õpetajat. Isiklik kokkupuude on vähestel tunneb õpetajat, oma laps on õppinud, on ise aidanud pärimusmuusika üritusi korraldada. Vastajad, kes pärimus muusika õpetusest ei ole kuulnud, on vähemuses.

Millistes koolides ja kohtades õpetatakse?

Teatakse, et pärimusmuusika õpetus toimub põhiliselt muusikakoolides. Võru maakonna vastajad mainivad kõige sagedamini Võru muusikakooli, vähem Antsla muusikakooli. Põlva maakonnast pärit vastajad nimetavad Põlva ja Värskä muusikakooli, vähem Räpina muusikakooli. Mõlema maakonna vastanute hulgas on neid, kes mainivad Viljandi kultuurikolledžit.

Üldhariduskoolidest, kus pärimusmuusikat õpetatakse või on õpetatud, nimetatakse Haanja ja Orava põhikooli ja ansamblit „Käopojad“, Pikakannu ja Mooste põhikooli, lisaks Põlva lasteaeda Mesimumm ja Võru beebikooli. Mainitakse veel Johannese Kooli Rosmal ja Võru Instituuti.

On ka arvamusi, et lähim võimalus pärimusmuusikaga tegelemiseks on Viljandis.

Keda pärimusmuusikaga tegelejatest nimetatakse?

Korduvalt on nimetatud Celia Roose, Kadri Laube, Heino Tartese, Ülle Podekrati, Alo Pihu, Harri Lindmetsa nime. Celia Rooset tuntakse kui Võru muusikakoolis pärimusmuusika suuna rajajat.

Ühe vastaja hinnang: „*Kui on õpetaja, siis on ka õppijaid.* „

Vastajad teavad tunnevad paremini neid koole ja õpetajaid, kes tegutsevad kohalikus maakonnas ja kodukohale lähemal.

Kus on vastajad veel pärimusmuusikaga kokku puutunud, seda kuulnud? Valik vastuseid:

- *Kaika seltsis kandleõppus*
- *rahvapillimängijad on esinenud Vastseliinas*
- *pereringis mängitakse*
- *olen kutsunud turistidele esinema*
- *Pikakannu koolis muusikalaagrid*
- *hõimupäevade raames tutvustatud*
- *suvekursused*
- *täiskasvanutele Rahvakultuuri Arengu ja Koolituskeskuse õppused*

Kõige tuntuma Võrumaa laulukandina nimetab kohalik vastaja arvates Mõniste piirkonda, sealset muusikaarmastust iseloomustavat hästi ka kohalik vanasõna: „*Nii ull, et ei mõista viiulitki mängi.*“

Vastajate hinnangul mängitakse pillidest kõige enam kannelt ja lõõtsa (*Teppo lõõtsa õpetamine on suur asi*), vähem torupilli, jauramit jt.

Pärimusmuusika õpetust väärtustatakse, eriti laste suunamist pärimusmuusika juurde peetakse oluliseks.

Hinnangud ja arvamused lähtuvalt **erinevate vastajate isiklikest kokkupuudetest** pärimusmuusikaga:

- noore inimese arvamus, kelle ajal oli ainult akadeemiline õppesuund:

Ise õppisin omal ajal muusikakoolis ja oleks võib olla kohe kandle valinud, aga nüüd olen sinna nagu ringiga jõudnud.

- lapsevanema hinnang:

Laps õppis kannelt lapse tassimine töö kõrvalt Haanjasse ja tagasi on päris hea logistika kokkupanek.

- rocki viljeleja kogemus:

Olen tegelenud rockiga, on ka rahvuslik rock ja seda on ka võru keeles tehtud, aga see ei saa toetust. Meil on eraldi rahvakultuur kui olümpiaala ja teised. Peab olema tervik, mitte tuua üht sektorit välja.

- pärimusmuusika väärtustaja soovitus:

Meil kõrval on lasteaed Mesimumm, kasvataja teeb seal folklooripidusid ja on õpitoad. Eestisse tuleks luua rahvusliku kallakuga lasteaiad. Saab sealt rahvusliku kasvatus ja läheb edasi sellise kallakuga algkooli.

Võru keele ja kultuuri õpetamine ajaloolise Võrumaa koolides. Kas koolis õpetamine on vajalik? Kas kohaliku keele ja kultuuri õppega on probleeme?

Võru keele ja kultuuri õpetusest ajaloolise Võrumaa koolides on enamik vastajatest teadlikud, see ei põhjusta enam imetust ega ärata ka suurt vastuseisu. Hinnangud on pigem toetavad või neutraalsed, esineb ka eriarvamusi. Vastajatest töötab koolis või on omakeelse kooliõpetusega kokku puutunud ainult mõni üksik. Enamik annab suure tõenäosusega oma hinnangu isiklike arusaamade ja hinnangute ning üldsuse, meedia arvamuste põhjal. Mõni vastaja on kuulnud õpetusest konverentsiettekannetest või meedia, esmajoones televisiooni, vahendusel.

Millises koolides õpetatakse?

Kui vastajale lähedases koolis või koolis, kus tema lapsed õpivad, toimub omakultuuri õpetus, siis valdavalt osatakse seda ka nimetada. Teatakse, kas õpetus toimub käesoleval õppeaastal (n Orava, Vastseliina) või on toimunud varem (n Naha, Ruusa).

Võru maakonna koolidest on vastajate hinnangul õpetatud keelt ja omakultuuri Vastseliina, Puiga, Misso, Haanja, Antsla, Varstu ja Mõniste koolides, Osula ja Sõmerpalu koolis, Võru linnas Kreutzwaldi gümnaasiumis ja Võru I põhikoolis. Põlva maakonna koolidest teatakse Mammaste, Naha, Mooste, Ruusa, Viluste ja Orava koole, Põlva ühisgümnaasiumi. Valga maakonnas on mitu vastajat nimetanud Hargla põhikooli (*Hargla koolis oli, aga ma ei tea, kas praegu ka õpetatakse*).

Nimetatakse, kus või miks õpetust ei toimu:

- *Siin Moostes regulaarselt praegu ei toimu, ainult keelenädalatel käisid Võru instituudi omad õpetamas*
- *Kanepis ei õpetata, ei ole õpetajat*
- *Võru koolides on ta sees, kolm aastat tagasi Vana Koiolas ka*

Lisaks koolidele teatakse nimetada väga erinevaid võrukeelseid tegevusi, mis koolides toimuvad (*igal aastal on mingi viktoriin olnud / huvitegevuse raames, luulekonkursid / murdeluule võistlused / õpitakse luuletusi ja näidendeid / laagrid / koolipidudel esitatakse näitemänge*). Mitu vastajat mainib, et ka nende lasteaias tutvustatakse omakultuuri või on selline tegevus nende hinnangul vajalik ja oluline.

Kas omakultuuri õpetus on ajaloolise Võrumaa koolides vajalik?

Vastajate enamus peab õpetust koolis vajalikuks ja oluliseks, üksikud peavad mitte oluliseks. Mõne üksiku vastanu arvates on kooliprogrammis mõni tund murrete tutvustamiseks ette nähtud, mida on õpilastele ülevaate saamiseks piisavalt.

Õpetuse vajalikkust seostati sageli **võru keele oskuse kasvuga ja väärtustamisega** nii perekonnas kui ühiskonnas laiemalt. Lapsed, kellel kodus ei kõnelda või kellel ei ole vanavanemaid, kuuleksid ka võru keelt ja saaksid algteadmised sellest keelest. Noored peaksid aru saama vanemate inimeste kõnest, kes sageli räägivad võru keeles.

Võib olla see julgustab lapsi, peresid tarbima seda keelt, millega mõned lapsed juba tulevad kodust. Et koolis ei saaks tõrjutud võru keel, pigem au sees hoitud. N, 40.

Lisaks keelemõistmise kasvule peetakse oluliseks traditsioone ja koduloo tundmist, kultuuri tundmises lünkade parandamist. **Noor peab teadma oma pärandit.** Ühe vastaja arvates on need teadmised olulised juhul, kui noor jääb kohalikku paikkonda elama.

Veel paar värvikamat näidet:

- vajalik, et vabaneda alaväärsusest

Selleperäst, et väega pallodõl vanõmbil omma' kompleksi' ja värgi', tuu näütäs latsilõ, et taa om jama. Ja et mi opõmi ka kiäki ja ku rikas ja vahva taa võro värk om.

Mu uma poig lugõsi Talinan võrokiilsit luulõtuisi ja plika' käve' takan ja poiss oll nii popp, et anna olla. A siin ütäl poiss, kiä mõist võro kiilt Issand, ma ju ei hakka võru keeles rääkima, see on ju nii loll keel. N, 55.

- tahe on väga oluline

Jah, vaia. Orava koolih kah om, Võro instituudi puult kinni massõt. Tulõ tetä, ku tahetas. Tähtsä om, määne om kodonõ kultuur ja latsi suhtumine ja kas oppaja võtt inne rahha vai tege tõsitsõlt. Ülejäänü takistusõ' omma' vormilise'. Ku oppi ja opata tahetas, sis tuu raha iks löüädäs. M, 38.

Probleemid koolides seoses võru keele ja kultuuri õpetusega?

Vastajad on nimetanud väga erinevaid probleeme, mõned vastajatest on proovinud neile lisada ka lahendusi. Paljud vastanutest ei ole isiklikult nimetatud probleemiga kokku puutunud, kuid oletavad, et see võib koolis kujuneda probleemiks või ongi kujunenud.

Järgnevalt on välja toodud väga erinevad probleemid ja lisatud ka mõned näited.

Õppekorralduslikud probleemid.

Kas õpetus peaks olema kohustuslik või vabatahtlik:

- Kohustuslikuks tegemine on halb, aga need, kes on huvitatud, peavad saama sellega tegelda. Nagu usuõpetusega, kui see teha kohustuslikuks. Võib olla vabaaine koolis M,42.
- Kui anda võimalus, kas käia tunnis või teha midagi muud, siis on selge, mida valitakse. Aga otsust vastuseisu küll ei tohiks olla, et mitte mingil juhul ma sinna tundi ei lähe M, 39.

Enamiku vastanute arvates peaks oma keele ja kultuuri õpetus olema vabatahtlik: ringitunnina või valikainena huvilistele.

Õppekavade maht on liiga suur ja omakultuuri tunnid ei mahu tunniplaani. Need ei ole ametlikus õppeplaanis sees ja tunde ei ole võimalik rahastada.

Lastega seotud probleemid

Õpilased, kes on tulnud mujalt, ei oska keelt ja ei ole huvitatud selle õppimisest. Oluline probleem on see, kuidas lastes ja noortes omakultuuri vastu huvi äratada. Teadvustamist on vähe olnud mitmed noored ise ei teagi, et saavad võru keelest aru, oskavad seda keelt. Lastele õpetamisel on kindlasti vastaseid, kes kardavad, et väikese inimese pea aetakse kahe keelega segamini ja ta ei tea enam, kumba keelt emakeeleks pidada.

Millal on õige aeg õpetusega alustada? Algklassides on huvi olemas, aga keskastmes alustades on väga raske õpilasi huvituma panna.

Lasterühma on keeruline kokku saada:

- *Kas on probleeme? Lapsi on raske leida. Kuna meil on õpetaja olemas ja on küllaltki suur kool, siis saame selle minimaalsse lasteringi kokku. Oluline, et need lapsed üksteist täiendaksid, mitte ei vaataks ainult õpetajale suu sisse.* N, 37.

Probleeme võib olla **õpetajatega**: õpetajad ei ole seotud paikkonnaga ja ei oska keelt. Õpetajatel ei ole vastavat koolitust. Probleeme on **lastevanematega**, sest kõik lastevanemad ei mõista õpetuse vajalikkust.

- *Isegi lapsevanemal võib tekkida teatud tõrge, kõigile ei meeldi ja inimesed on erinevad. Maaka keel, aga tahaks tunda ennast linnainimesena.* M, 35.

Kooli **juhtkonna suhtumine** võib olla takistuseks. Kui juhtkond ei toeta õpetust, on õpetajal üksi väga raske sellega alustada. Mõne vastaja arvates sõltub õpetuse koolide õppeprogrammi saamine ka maakonna ja vallajuhtide toetusest. Paljudes koolides ei väärtustata võru keele ja kultuuri õpetust piisavalt:

- *Probleemiks on, et väga paljud koolid ei väärtusta seda. Emakeeleõpetajad ütlevad, et meil ei ole aega, peame õpetama lapsi kirjakeeles kirjandeid kirjutama. Tal on nii suur koormus, et ei jõua. Võiks olla päris omaette tund oma kodukoha kultuur. Peakski olema mittevabatahtlik ja tunniplaanis sees, see on loomulik. Laps käib koolis, aga ta ei tea, kes on vallavanem või mis on selle koha endisaegne nimi, rääkimata paikkonna kultuurist. Ta ju kasvab siin. Näitad lasteaias sea pilti, seda ei tea, aga näitad dinosaurust, siis ütleb liigi ka ära. Räägime kogu aeg Euroopast, maailmast, aga mis on kohapeal, sellest ei tea me midagi.* N, 53.

Keeleõpe võib olla mitme vastanu arvates lastele **keeruline**. Põhjused võivad olla erinevad. Keeles kasutatakse q-tähte ja see loob vastumeelsuse. Keel ja kiri on erinevad ning lapsel võib see tekitada segadust. Kirjaviisi on raske omandada. On vajalik teada, kui oluliseks lapsed keelt peavad ja kuidas oma keele tähtsus lastele selgeks teha?

Mõni vastaja on märganud erinevaid ja omavahel läbipõimunud probleeme, paar näidet:

- *On vajalik. Olen aru saanud, et see sõltub inimesest, kes õpetab ja kooli juhtkonnast. Probleemiks on eelarvamused. Meie koolis oli 15 aastat tagasi, kui hakati õpetusest rääkima. Siis oli üleval pool väga tugev arvamus, et segab eesti keele õpetust. Selle mõju nii tugev, et kestab veel tükk maad hiljem, kui inimene on majast läinud. Suure hulga inimeste nõukaajast pärit vastumeelsus ja häbi keele vastu. Mina seda ei räägi, miks mu lapsed peavad rääkima. Tundub, et see hakkab muutuma. Ja teadmatuse keele suhtes laps tuleb koolist, aga vanem ütleb, et ma ei ole kunagi nii kõnõlnu. Hariduse küsimus.* N, 33
- *Probleemiks on, kas on nii tugevaid õpetajaid ja milline on nende tase. Kas õpetaja on huvitatud seda asja edasi andma, millisel määral või teeb pigem kohustusest, soovist lisa teenida. Ta sõltub ka sellest, kuidas kool õpetusse suhtub. Kas lapse vanemad on huvitatud.*
- *Väikesed lapsed võib olla saavadki mõjutuse vanematelt. Oleneb ka piirkonnast. Meil Kärğulas on see vaevalt probleemiks, Rahmanid ju ise elavad siin.* N, 34.

Probleemidena on veel märgitud õppematerjalide puudust, vähest rahastamist, Mõni vastaja tunnistab, et ta kooliprobleeme ei tea. On vastajaid, kelle arvates on võru keele kasutamisega seotud probleemid jäänud minevikku. Kui nemad ei tohtinud oma kooliajal võru keeles rääkida, siis nende lastel ei ole see takistuseks.

Paljude vastanute arvates tulevad head tulemused koos vaba, loova ja loomuliku tegevusega.

Milline peaks olema võru keele õpetaja?

Vastustest tulevad välja ka vastajate nõuded ja ootused võru keele õpetajale. Õpetaja peab ise tahtma sellega tegelda, seda ainet ei saa õpetada tükitööna ja raha pärast. Tundi minnakse ka õpetaja pärast. Õpetaja peaks olema kohalikku päritolu ja võru keelt väga hästi valdama. Sellistest õpetajatest on nappus. Leitakse, et Võru instituut on teinud tublit tööd õpetajate ettevalmistamisel: õppepäevad ja enesetäiendamine, õpetajad saavad omavahel suhelda. Inimesi, kes seda tööd teevad, tuleb õigel ajal väärtustada. Õpetajaid peab tasustama ja tunnustama. Eriti vanema põlvkonna hulgas on väga huvitavaid inimesi, kes õpetavad pühendumusega.

Kuidas peaks võru keelt kirja panema?

Küsimusele, kuidas võru keelt tuleks kirja panna, andis küsitlus vastuseks väga palju erinevaid arvamusi.

Väiksem osa vastajatest jäi arvamusele, et **võru keelt ei saa või ei ole vajagi kirja panna**. Põhjendused on järgmised: on olnud ainult suuline keel ja keele säilimiseks piisab ka kõnelemisest, piisab üksikute keeleuurijate kirjapanekutest, keelt võib säilitada suuliselt näiteks lindistuste ja keelekassettidena. Võrumaa inimesed ei ole harjunud võru kirjakeelega.

On vastandatud suulist ja kirja pandud keelt:

- *Võiks ka keelt lindistada, sest kirjapanek on kirjapanek. Lugemisoskus on üks asi, aga kõik see häälendus ja muu sinna juurde. Keel on 50 aasta pärast ka hoopis teine.* N, 38.
- *On väga raske küsimus. Mingil määral peabki säilitama ja kirja panema. Mina kasvasin murdekeelses keskkonnas, kui ta oli ainult suuline. Minu jaoks on ta suuline.* N, 42.

Enamik vastajaid on arvamusel, et võru keelt on võimalik kirja panna. On neid, kes on kirjaviisiga rahul. Mõnevõrra rohkem on neid vastajaid, kes osundavad kirjapanekul ilmnevatele raskustele ja küsitavustele.

Mida arvavad need, **kes on kirjaviisiga rahul** või üldiselt rahul:

- *Keel vajab normeerimist, murre on olnud väga kihelkondlik, igaiühe enda keelekasutus erinev. Kirjutada ei saa ja Võru instituut välja anda, et üks ühtmoodi ja teine teisiti, oma egiidi all ilmuvad asjad peavad normeerima.* N, 56.
- *Hea, et sellinegi kirjaviisi variant on olemas, siis ta keel) päris ära ei kao.* M, 37.

Vastajad toovad arvukalt näited oma erinevatest kogemustest uue kirjaviisi omandamisel. Arusaamine kirjast võtab mõnel inimesel rohkem ja teisel vähem aega. See sõltub omakorda nende eelnevast keeleoskuse tasemest, huvist võru keele vastu ja keele, eriti kirjapandud teksti, väärtustamisest:

- *Ma olen mitut moodi teksti lugenud, q-ga ja ülakomadega, aru olen saanud kõigest.*

- *Tahab harjutamist. Samaväärne nagu vanas kirja pildis eesti keel. Sa pead tükk aega süvenema, silm harjub ja siis läheb päris ladusalt.* N, 55.

Mida arvavad **kirjaviisiga rahulolematud** ja mis on **rahulolematuse põhjused**? Vastajate arvates on võrukeelset teksti raske lugeda ja lisamärkide kasutamine teeb lugemise veelgi raskemaks. Vanemate inimeste jaoks on kirjaviis eriti raske. Harjumuse jõud on tugev võru keeles kirja pandud tekste ei ole harjutud lugema. Noorem põlvkond oskab keelt halvasti ja ei pea vajalikuks hakata lugema õppima.

Kirjutada ilma q-ta: kui q on lõpus, tekib segadus, kuidas seda lugeda:

- *Mitte uusi tähti juurde mõelda, täpselt nii, nagu kuuled. Q võiks näiteks ülakomaga kirjutada. Nii on kõige lihtsam, kui me ei võta nagu kuskilt lisaks nagu mingeid tähti. See teeb kirja pildi selliseks, nagu oleks mingi võõras keel.* N, 55.

Kuidas võru keelt peaks kirja panema?

Erinevad arvamused, mis väljendavad enamuse seisukohti, arvamusi:

- *Häiris küll, kui Uma Leht kirjutas nende q-de ja y-dega. Oli üldse uus asi, kui tuli ja siis veel kirjutati nende q-dega. Vanainimesed olid päris pahased, väga võõras ja häiriv. Raske lugeda ja see on vaid filoloogile jõukohane. Lihtsustatud kirjaviis on sobiv.* N, 40.
- *Kuidas kõneled, nii kirjuta. Mitte nagu inglise keeles, et hääldata ühtmoodi ja loed teistmoodi. Varem sellist grammatikat ei olnud, see on nüüd välja töötatud.* N, 48.

Kirjaviisina võib olla kasutusel raskemaid ja kergemaid variante, aga ülima täpsuseni ei saa keele kirjanekut viia. Kirjaviis rahvale peaks olema võimalikult loomulik ja lihtne. Märkimine q-ga ei mõju loomulikult ja kui q on lisatud, siis on vajalik ka selgitus. Märkidega kirja nende jaoks, kes ei ole võrukesed ja ka ülikoolis õpetamiseks, teadlastele keele erijoonte märkimiseks. Kui raske lugeda, levib kirjakeelena ainult väljavalitute (Võru liikumise tegelased, pühendunud huvilised jt) seas. Uma Lehes on olnud sõnu, mis mõjuvad algul võõrsõnadena. Kuna igal kandil ja igapähele on mõnevõrra erinev keel, on eriti raske seda kirja panna ja hiljem lugejatel lugeda. Enamik vastanuid loodab, et ajaga tekib rahva hulgas lugemisharjumus ja arusaamine kirja pandud tekstist samuti paraneb.

Lõpetuseks ka vähemuse seisukohti:

- *Olen poolt igale häälikule vastav märge kirja pildis. Pisikesel murdel, kui tahab erineda, vajalik. q on vajalik.* N, 35
- *Peab nii panema kirja, nagu praegu on. Kellel hea silmamälu, küll see ära õpib. Nooremalt hakata õppima.* N, 53.

Riiklik programm „Lõunaeesti keel ja kultuur“

Vastajate enamus on nimetatud programmist teadlikud ja peavad seda vajalikuks, oluliseks.

Enamik teab, et programm lõunaeesti keele ja kultuuri toetuseks on olemas, aga ei ole ise programmile projekte kirjutanud. Kõige levinum väide: “*Tean, et on olemas ja sealt saab rahasid taotleda.*” Mõni vastaja on kuulnud sellenimelisest programmist ajakirjandusest või kutsetöö kaudu, töökaaslastelt. On tehtud ühisprojekte koos Võru Instituudiga.

Mitu mitteteadlikku vastajat tunnistab, et kuuleb programmist alles antud küsitluse käigus. Üks vastaja peab programmi raadiosaateks.

Mõned vastajad on ise programmile taotlusi kirjutanud ja enamasti saanud ka oma tegemistele toetust. On aidatud tuttavatel projekte kirjutada.

Mille poolest on vastajate arvates programm „Lõunaeesti keel ja kultuur“ vajalik ja oluline? On kohaliku keele ja kultuuri väärtustamisele kaasa aidanud. Tänu programmile on lõunaeesti juurtega kultuuritegelased, õpetajad jt saanud teoks teha hulgaliselt ideid. Mõned vastanutest on mures, et majandussurutise ajal võivad toetussummad väheneda või programmi tegevus isegi lõppeda.

Keda on vastajate arvates ja nendeni jõudnud info põhjal toetatud:

- *Meie võru keele õpetaja Mõniste kool taotles toetust kogus õpilaste tööd kokku, andis raamatuna välja.*
- *Raadio, TV- saated on saanud toetust*
- *Allasutused nagu kultuurikeskus, koolid (Põlva maakond) on oma projekte saanud*
- *Sünnitusmajas igale sündivale lapsele anti võrukeelne plaat*
- *Kaika suveülikoolile küsisime toetust (Orava vald)*
- *Antsla gümnaasiumis jätkus Karl Sibula külakapelli tegevus*
- *Celia Roosel on välja antud CD ja raamatuid*

Riikliku programmi abiga on kohalik kultuurielu ja omakultuuri tutvustavad tegevused leidnud uusi kuulajaid, vaatajaid, esmajoones uusi teotahelisi tegijaid.

Kas vana Võrumaa kogukond vajaks eraldi Võru kultuuriruumile suunatud programmi?

Vastanute enamik leiab, et kohalikule kultuuriruumile suunatud programmi on vaja:

- *Jah, eralde kultuuriruumi programmi om vaja. Muidu jääss pallo tegemäldä. Entusiasm kuios ka ütškörd kokko. N, 45.*

Tuuakse välja erinevad põhjused, miks oma kultuuriruumi programmi oleks vaja, põhjendatakse oma arvamust.

Programm kui kohaliku **omapära hoidja, keele ja kultuuri toetaja**, säilitaja, edasi arendaja:

Võrumaa on omaette kultuuriruum, oma traditsioonid ja kombed / Kindlasti, see tegevus on eriline ja omapärane / tähtis, tõstab eneseteadvust.

Programm kui **võrukeste kokkukuuluvuse** toetaja ja **vana Võrumaa liitja**:

Uut programmi on vaja võrukeste, Võrumaa ühteliitmiseks, ühise tunde, kokkukuulu mise tunnetamiseks / kogukonna ühendamiseks).

Programmi on vaja, sest **omavahendeid on napilt**:

Tehakse väikeselt, põlve otsas, aga see ei ole õige / omavahenditest raha ei leia, kui sügavuti teha ja mitte ainult hobi korras.

Senine tegevus ei tohi katkeda või koguni seisma jääda. Uuesti alustada ja siimaani tehtut taastada oleks väga vaearikas. Kui tahetakse mingit keele või kultuuriprobleemi süvitsi ja pikema aja jooksul uurida, on vajalik toetus väljaspoolt.

Lisaks on programmi käivitamisel väga oluline **kohalike inimeste huvitatus**, millest programmi tulemused on olulisel määral sõltuvad:

- *Inimesed saaksid kokku tulla, ennast selle koha pealt leida, tuleks julgust ja usaldust juurde. Ühistegevusi siin otseselt ei olegi kirjas. Uuringud tuleks välistada kulub meeletult raha ja aega ja asjad, mida uuritakse, on kuskil juba olemas. Olulised innovaatilised pärimuskultuuri arendavad ettevõtmised. N, 45.*

Maakondlik kuuluvus ei tohiks Võru kultuuriruumile suunatud programmi loomist takistada. Programmi vedajatena pakutakse välja Võru Instituuti, Võro Seltsi VKKF. Üksikud vastajad on arvamusel, et Võrumaa kultuuriruumile suunatud programmi ei ole vaja, sest on juba olemas Võru Instituut, kus kohalike teemadega tegeldakse.

Mitmed vastajad on rõhutanud **Võru kultuuriruumi erinevusi** võrreldes mõne muu Eesti piirkonnaga:

- **ülejäanud Eesti:**

Elame muu Eesti suhtes vaesemas piirkonnas. Valdade raha on nii vähe, et ei ole võimalik selle najale kultuuritööd rajada.

- **Pealinn:**

Jääme Tallinnast liiga kaugele ja on vaja omaette organisatsiooni.

- **Naabrid:**

Võiks olla eraldi Võru kultuuriruumile suunatud programm. Me ei ole setud ja me ei ole ka mulgid.

Lõpetuseks ühe veidi naabreid kadestava võrukese märkus: „*Jah, on küll vaja. Olen kogu aeg mõelnud, et mis eriline rahvas see setu on, Võrumaa rahvas on täpselt samamoodi väljasuremisohus.,*”

Millised on Teie arvates programmi alateemadest viis tähtsamat tegevust?

Vastajate hinnangute põhjal on kõige enam oluliseks ja toetust väärivaks tegevuseks järgmist tegevused: **pärimuskultuur, identiteedi ja väärtushinnangute uuringud, õpetajakoolitus, raadio ja televisioon** ning vähemal määral **näitekunst**.

Pärimuskultuuri toetajaid on väga palju, kuid vähe on kommentaare selle kohta, milliseid tegevusi esmajoonel silmas peetakse.

Kuidas jaguneb toetus erinevate valdkondade lõikes?

MEEDIA

Kõige enam on vastajad toetanud raadiot ja TV-d, sellele järgneb trükiajakirjandus ja viimasena Internet. Lisatud on hindajate kommentaare.

- **Raadio ja TV**

Oluline on teha maalähedasi ja võrukeelseid saateid. Telesaated võiksid noori tutvustada huvitavate tegevuste abil nagu tähtpäevade pidamine, talutööde tegemine. Raadio ja televisioon tulevad paljudele (üle Eesti), kohe koju kätte.

- **Trükiajakirjandus**

Trükiajakirjandus mõjuks ka nõu laiadele massidele, kes saavad igapäevast infot võru keeles.

- **Internet**

Noored loevad internetist rohkem kui ajakirjandusest.

OMAKEELNE KOOLIÕPETUS

Kõige rohkem oleks vaja toetada õpetajakoolitust, seejärel klassivälisest tegevusest. Eelmistest vähem on vaja toetada õppetööd ja õppevahendite valmistamist.

- **Klassivälise tegevuse toetus**

Klassivälised tegevused muudaksid omakultuuri laste hulgas tuntumaks (näiteks õppereisid). See tegevus toetab identiteeditunnetust.

KUNST

Kõige enam on toetatud näitekunsti, seejärel kirjandust ja filmikunsti, vähem toetatakse helikunsti ja kõige vähem teoste väljaandmist.

- **Kirjandus ja film**

Kirjandus ei saa ilma toetuseta ilmuda. Kirjandus on oluline järgmistele põlvkondadele: mida rohkem suudame välja anda, seda suurem on tõenäosus, et keegi ka tulevikus võru keeles loeb. Film jõuab väga paljude vaatajateni.

ANDMEBAASID ja UURINGUD

Erinevate andmebaaside vajalikkust on peetud mõnevõrra tähtsamaks kui erinevaid uuringuid. Silmapaistvalt kõrgelt väärtustatakse võrukeste identiteedi ja väärtushinnangute uuringuid. Vähem peetakse vajalikuks Lõuna Eesti kultuuriala ajaloolise arengu ja Lõuna Eesti kultuuri tänapäevaste väljundite uurimist. Veel vähem on väärtustatud keele ja kohanimede uuringuid.

Uuringute tulemused ei ole jõudnud sageli laiemale üldsusele. Mitme vastaja arvates jäävad uuringud tavainimestele kaugeks.

Vähemal määral toetatakse akadeemilist õpet ja Lõuna - Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse tegevust. Akadeemilise õppe kaudu jõuavad meie keele ja kultuurini professionaalid. Üks vastaja küsib: “*Miks Lõuna Eesti keskus peab Tartus olema, võiks olla Võru instituudi baasil Võrus?*” Ülejäänud tegevusi toetatakse vaid üksikjuhtudel.

Mõned täiendused ja oma eelistuste põhjendused erinevatelt vastajatelt:

- *Andmebaasid: tuleb uurida, kui on veel midagi uurida. Mitte pärast ohkida, et hiljaks jääme. Kõige masendavam see, et vanaema läks nii, et ei leidnud aega võtta diktofon ja rääkida tema elust. Trükiajakirjandus: nii saab rahvaga suhelda, ei kujuta ette, kui Uma Lehte ka ei oleks. Pärimuskultuur, näitekunsti tehakse niikuinii, näiteks võrukeelsed näitemängupäevad Puigal toimuvad niikuinii.*
Klassivälise tegevuse toetus. Kui klassivälise tegevuse, äkki annab paremaid tulemusi mis sunduslik, tekitab trotsi. Oleneb ka inimesest, kes on seal laste ees. Samas vabatahtlikkus on ka probleem: kui juhtkond, vanemad ütlevad, et sa ei pea sinna minema, siis teeb see pigem kahju. Õpetajakoolitus: kuidas õpetada.
Kirjanduse uurimine: uut kirjandust tuleb jälle peale. Kirjandus hoiab keelt.
Väärtushinnangud: kui saaks teada, mida võrukeed arvad sellest keelest, siis saaks seda kujundada. Pigem arendada, kui on alles, sest analüüsida, uurida saab ka hiljem. Kohanimed on üles korjatud ja nendega saab tegeleda ka hiljem. Kui ei tegele kohe võru keele ja lastega, siis pärast ei ole ühtegi uurijat kah. See pool enne, mis on inimestele lähemal. N, 42.
- *Ilma rahata ei saa hakkama suuremad ettevõtmised, ka setudel sama lugu. Aitab propageerida omakultuuri nii omadele kui võõrastele. Raha oleks kõvasti vaja.*
Filmid, TV: need saated ei lähe riikliku programmiga kokku, neile peab maksma juurde.
Uurimused: ükski vald ei anna praegu selle jaoks raha, seda peab riiklikult toetama.

Suurteoste välja andmine on väga vajalik. Õpetajakoolitus, et kõik kokku saaksid. Näiteks 3-päevane laager, et ise rääkida ja maakeskkonnas olla saaks. M, 55.

- *Raadio ja TV: kui me ei jõua sinna kõrgemale, siis kohalikus raadios peaks pidevalt kohalikku keelt kuulda olema, kõrv harjuks. Internetikirjandus on popp, palju noori selle peal ainult elavadki. Õpetada vaja, aga kui kohustuslik, tekitab pigem vastumeelsust, vabatahtlik töö: äkki klassivälisena? Andmebaasid on uurimustööde puhul olulised. N, 53.*

Koostöö. Kas võru kultuuriruumi organisatsioonid võiksid teha senisest enam koostööd? Milliseid tegevusi peaks koostöö haarama? Mis võiks koostööd takistada?

I Kas võru kultuuriruumi organisatsioonid võiksid teha senisest enam koostööd?

Kõik vastajad, välja arvatud mõni eriarvamusel olija, on arvamusel, et koostööd **võiks senisest rohkem** olla. Leitakse, et suuremal või väiksemal määral koostööd tehakse, aga see ei ole piisav või koostööd võiks alati rohkem olla. Koostöö abiga saab ühendada erinevaid kogukondi. Hea koostöö näidetena on mitu vastajat nimetanud Kaika suveülikoole ja omakeelset laulupidu.

Koostöö tekitab asjadest **ühesuguse arusaamise**. Ühtne nägemus ja suund aitab kaasa ettevõtmiste õnnestumisele. Koostööl on mõtet juhul, kui see on sihipärane ja eesmärgistatud. On kasulik, kui koostöö käigus väiksemad ühinevad ja liidavad ka oma napid ressursid. Isiksuste tasandil on koostöös oluline avatus ja hea tahe. Üksteise aitamine ja toetamine peaks olema loomulik. Mainitakse, et Võrumaal algabki koostöö tihti isiksuste tasandilt.

Näiteid toetavatest koostöökogemustest:

- *Üts müts pään, mille alla mahus pallo. Koostiü alati vajalik egä kerge ei olõ, egäüts taht tõsõst veidü paremb olla. Mõnistõ rahvas taht eriti, et paistus korgõmbalõ. N, 53.*
- *Kambaga tetä om lihtsamb, ütsindä om rassõ, tuu tennü elo lihtsambas. N, 30.*
- *Iga valdkonna arenguks on vaja koostööd, mitte et igäüks ajab oma asja, siis ei tule ka arengut. Aidata iiksteist. Kui kaasata kool, kultuuriasutus, omavalitsus üks paneb kirja, teine teeb uurimistöõ, kolmas aitab raha leida, kirjastada. Oleks palju lihtsam. N, 50.*

On ka vastupidiseid hinnanguid lähtuvalt senisest koostöökogemusest.

Koostööd tehakse piisavalt, ühe vastaja arvamus: *See koostöö osa ei olegi nii väike. Aga kes tahab luua, see saab luua ka natukene omaette olles. N, 56.*

Vastaja, kelle koostöökogemus ei ole kuigivõrd positiivne: *Mina proovisin, kutsusin erinevad inimesed kokku, et teeme ühisvoldiku. Milleks tellida Tallinnast, Tartust, kui meil on olemas inimesed, kellel on raha vaja ja kes oskavad seda teha. Tahtsin seista kõigi eest ja olin üllatunud, et inimesed ei olnud selleks valmis. Võru inimene tahab ajada oma asja, setukestel on koostöö palju parem. Koostöö peaks meil olema tugevam, on hõõrdumised, aga miks, sellest ei saa ma aru. N, 40.*

Kes võiksid teha koostööd?

Koostööd saab vastajate hinnangul teha väga erineval tasandil ja erinevate koostööpartnerite vahel. Kõige rohkem on praegusel ajal koostööd MTÜ - de vahel, seltsingud ja seltsid teevad koostööd. Kolmas sektor on aktiivne koostegija. Noortekeskused teevad omavahel ja teiste

organisatsioonidega koostööd. Kultuurimajad ja koolid korraldavad endiselt erinevaid ühisüritusi, kultuurimajad pidusid ja kohtumisi huvitavate inimestega, koolid õppepäevi. Hariduse ja kultuuri vallas tehakse pidevalt koostööd.

Koostöö toimub erineval tasandil. Ühe omavalitsuse piires toimub kohalike organisatsioonide koostöö, omavalitsused teevad ka omavahel koostööd. Maakondade vahel, ka ajaloolise Võrumaa piirides, võiks senisest enam koostööd olla.

Ühe vastaja arvamus (M, 37):“ *Vana - Võrumaa tuleks taastada kui maakond, selle piires saaks erinevate valdade vahel koostööd teha. Need võiksid olla erinevad kultuurialased tegevused.* “

II Milliseid tegevusi peaks koostöö haarama?

Küsitluse vastustes on välja pakutud väga erinevaid koostöövorme, teemasid ja tegevusi, mida saaksid erinevad ametlikud organisatsioonid, seltsid ja mittetulundusühingud ja ka lihtsalt huvilised inimesed koos teha.

Sageli on vastajad märkinud **kultuurialast koostööd**. Erinevad kultuuriasutused peaksid koos tegutsema, siis oleks lihtsam ka üritusi läbi viia. Hea ja õnnestunud koostöö näitena märgitakse Uma Pido. Kultuurialane koostöö peaks haarama ka pärimuskultuuri laiemalt. Iga kant võiks rohkem tegelda oma kultuuri ja selle tutvustamisega:

- *Kultuurist saavad paljud asjad alguse kontsertreisid, väljasõidud, inimeste vahelised kontaktid ja info jagamine.* M, 35.

Märgitakse ka **keelealaseid** tegevusi ja **võru keelt tutvustavaid** üritusi. Oma kandi keelt peaks laiemalt tutvustama, andma selles keeles ka trükiseid välja, tegema võrukeelseid koolitusi, omakeelseid näitemängupäevi ja naljapäevi. Keeleõpe võiks haarata rohkem huvilisi, aga vastaja samas kahtleb, kas inimestel on selliseks tegevuseks aega ja huvi. Võru keelt saaks laiemalt tutvustada ka Uma Lehe abiga:

- *Uma Lehel võiks rohkem korrespondente olla. Tundub, et inimeste ring, kes sinna kirjutavad, on ühekiuline. Võiks olla huvitavam, kogu seda vana Võrumaad kajastavam.* N, 35.

Erinevate **huvialaringide ja teiste ühiskondlike organisatsioonide tegevuses** võiks olla senisest rohkem ühistegemisi. Vajalik oleks ringijuhete enam koolitada ja valida ka oma piirkonna teemad (n muusika, keel), sest ringijuhete motivatsioon on küllaltki väike ning neil on teadmisi oma paikkonna kohta vähevõitu. Olulised on ühisüritused ja ühisprojektid, laagrid, ühisarutelud. Ringid võiksid üksteisel külas käia ja tutvustada omakandi kultuuri. Koostöö peaks vastajate arvates laienema ka MTÜ-dele ja seltsingutele. Ulatuma alt nõ rohujuure tasandilt kuni kultuuri-ministeeriumini välja.

- *Koostöö ei ole absoluutselt mitte kunagi halb. Nagu tsõõriklaud. Keegi ei olnud Uma Pido vastu, aga keegi ei tõsta ka ise tegemiseks kätt. Kuid olid nõus toetama. Koostöö on maakondlik asi, mitte ühe valla ulatuses.* N, 40.

Oluline on suurendada koostööd Võrumaa ja tema paikkondade **pärimuse ja ajaloo** tutvustamisel. Tähistada olulisi tähtpäevi ja äratada ellu vanu traditsioone. Turism on seotud pärandkultuuriga. Tutvustada omakandi inimesi ja ajalugu mingi huvitava ürituse abiga, näiteks algupärase vabaõhulavastuse, mis tutvustab paikkonna ajalugu, lavastamine. Loengud ja õpitoad huvilistele.

- *Koos on tehtud Kaika suveülikoole. Suveülikoolis võiksid olla erinevad töötoad, saab kuulata pillimeeste mängu, õpitakse sokki kuduma, heegeldama, sööki valmistama, parmupilli mängima. M, 30.*

Paljud vastajatest on nimetanud olulise koostöösuunana rahvusliku ja paikkondliku **käsitöö arendamist**. Teha koos käsitööpäevi, õppida traditsioonilisi töid, korraldada käsitöölaatu.

- *Koostöö käsitöös on väga vajalik, mitte omaette nokitsemine. Käsitööpäevi saab ka koos teha, Valga ja Setumaaga olid meil koos. Kui meeste käsitööpäev oli, siis oli väga palju koostööd. N, 68.*

Ühe seni piisavalt kasutamata koostöövõimalusena on nimetatud **kohaliku ehituskunsti uurimist**:

- *Uuritakse, milliseid traditsioonilisi töid on tehtud. Arhitektuuri uurimine n suitsusaun, rehetare. Teha õppepäevi üle Eesti või maakondlikult, kus teadlased räägivad ja näidatakse, kuidas ehitada. Oluline, et mis on arhitektuuris just Lõuna Eestile omast. M, 55.*

Omalaadne mõte on korjanduse tegemine:

- *Korjatakse raha meditsiiniaparaatide ostmiseks, ka kultuurivaldkonnas mingi valdkonna uurimiseks teha üle-eestiline (ülevõrumaaline) korjandus. Inimene tahaks anda oma panuse. N, 50.*

Milliste tegevuste puhul on vastajate arvates veel koostöö oluline?

Andmebaase on mõttekas koostööna koostada. Üheskoos võiks teha igasuguseid suviseid pidusid, näiteks jaanipäevi. Ühine loodushoid ja sellist tegevust toetavad projektid. Teha arengukonverentse, sest erinevad arusaamad, ka keelest ja kultuurist, vajavad ühtlustamist. Rohkem võiks vahetada infot turismitalude vahel. Mõttetalgud, laadad ja messilaadsed ettevõtmised. Huvilised võiksid koostöös Kirjandusmuuseumiga kirjutada Võrumaalt üles vanu jutte ja laule. Võru linna juubeliaasta programmis võiks sisalduda erineval moel nii oma keelt kui kultuuri.

Erinevaid tegevusi saab edukalt ka võru keelega siduda:

- *Igasuguseid asju annab teha võrukeelsena. Nagu praegu tehakse mingi kontsert, võib teha ka võrukeelsena. Toitlustusasutused: menüü ka mujal, mitte ainult Kubjal võru keeles. Koolis omakeelse luule lugemise võistlus. Omakeelseid laule võiks rohkem olla, Contra ja teised. M, 43.*

Koostöö-teema lõpetuseks ühe vastanu tabav märkus:“Ühistegemine on maaelu võti.“

III Mis võiks koostööd takistada?

Põhjused, mis võiksid koostööd takistada, on vastajate hinnangul väga erinevad ja puudutavad mitmeid valdkondi. Järgnevalt on välja toodud takistused, mida vastajad on kõige sagedamini maininud.

Tegija ise ja tema suhted teistega

Ühe olulise takistusena nähakse keerulisi inimestevahelisi suhteid. Oma piirkonnas tuntakse üksteist pikka aega ja „kõigil on kõigi kohta midagi öelda,“. Eelarvamused üksteise suhtes ja piiratud mõtlemine takistavad koostööd. Leitakse, et eriti kultuuritöös on inimsuhted tihti olulisemad kui raha. Eestvõtjaid ja entusiaste, kes teisedki kaasa haaraks, oleks rohkem vaja. Asju aetakse liialt omaette, kuigi koos saaks kiiremini ja tulemuslikumalt. Kui inimesed ei suhtle, siis nad ei tea, mis teised teevad ja ei oska ka mõtteid vahetada. Põhjendamatu konkurents. Sageli on inimestel isiklikud mured, aega samuti vähe. Üsikusid vastanud on märkinud projektitegijate isiklikku kasusaamishuvi.

Mõned iseloomulikud näited:

- *Kõik tükkivad just kultuurialaselt olema konkurendid. Kas on vaja välja paista või on vaja ka tegelikult midagi ära teha?* N, 35.
- *Takistuseks on arusaamine asjast, et kes mullõ taa iist mass või lää-ei ma ulli mängmä. See on üleolev suhtumine sellesse, mis meie ümber on.* N, 45.
- *Nagu eestlased on, et töö ja töö. Ei ole harjunud ennast välja ajama, ei peeta puhkepäeva. Varem peeti suurt karja, nüüd võetud rohkem tööd, tehakse pooleteise kohaga. Inimesed ei oska aega jagada.* N, 48.
- *Probleemiks ajapuudus, süvenemise ja järelemõtlemise aega ei ole.* N, 53.
- *Inemiisi eriperä, vaatõvinkli'. Väega rassõ om kuuhtüüd tetä', ku üts saa asast üttemuudu ja tõnõ tõistmuudu arvu. Ku üttemuudu saias arvu, sis kuuhtüüi toimis. Erinevä' arusaamise', midä ei muuda ja nii panõtki tõistõlõ kaika kodarahe.* N, 45.
- *Mõne piirkonna aktivistid on väga domineerivad ja rõhutavad ainult oma piirkonna tegemisi. Asi jääb nii veidi kahvatuks. Puudub oskus teisi targasti rakendada, tahame ise ära teha. Eesmärk on ka oluline, oskuste taha jääb mingit asja kvaliteetselt teha.* N, 55.

Manitakse, et head tegijad ei jaksa enam ainult vabatahtlikuna oma tööd teha. Võru keelt ja kultuuri hoiab ühe vastaja hinnangul samuti ainult väike rühm inimesi, kes seda tegevust veavad ja hingega teevad.

Raha vähesus, majanduslik kitsikus

Mitmete heade mõtete teostamist takistab rahapuudus. Mitmed vastajad märgivad, et praegu on raskem, sest „... rahaliselt on segased ajad.“ Kultuuriprojektidele on raskem toetust saada ja maapiirkonna omavalitsustel on rahalised võimalused väikesed. Uued koostööplaanid seltside, MTÜ-de jt vahel võivad jääda raha puudumise korral teostamata.

- *Raha on takistuseks. Küsitakse, et palju maksab ja kes maksab. Lisaks ka erinevad huvid.* N, 43.
- *Koostöö takistused: praegu on transpordiprobleemid, valdada rahakott on õhuke. Ei tea, kuidas meilgi laheneb. Aga kui inimesed tahavad, saavad tehtud.* N, 55.

Paljude vastajate meelest ei ole raha siiski kõige olulisem takistus võrreldes inimeste koostöövõime ja tahtega. On arvamusi, et omakultuuri arendamist ei saa ainult rahast sõltuvusse seada.

- *A edimädse Eesti aigu tetti viil ilma rahata. Veneläse' toeti kultuuri küländ kõvastõ, är vällä surra es lasta.* N, 53.

Vähene teave, teave ei jõua huvilisteni

Suheldakse vähe ja rohkem oma eriala piires või oma paikkonna inimestega. Ülevaade Vana-Võrumaa piires toimuvatest kultuuriüritustest, koolitustest võiks olla parem. Mõne ürituse puhul on info üleküllus, seevastu mõne puhul jõuab info üksnes väheste erialainimesteni. Hea eestvõtja ja koordineeritud tegevuse puhul jõuaks info paremini huvilisteni.

Näiteid:

- *Koostööd takistab tavaliselt info, suhtlemine, inimesed omas mullis. Suhelda kultuurimajade juhatajatega, ringijuhitidega, läbi selle asju korraldada, antud piirkonda reklaamida. Kohalik turism. Ei pea kutsuma väljast professionaale, kes mängivad meie oma muusikat. Folkloori abil on rahvakultuurikollektiivid rohkem seotud, samuti seob erinevate pärimusmuusikaürituste korraldamine.* M, 37.
- *Julgust on vähe, igaiüks tahab omaette nokitseda. Kindlasti info liikumine parandaks asja, info ei liigu ühiskonnas piisavalt. Tähele panna seda, et üks info ei sööks teist ära. Mida väiksem koht, seda kergem on kolmanda sektorini jõuda. Suurem piirkond nõuab ka suuremat tööd.* N, 38

- *Kõiki asju on nii palju, et ei suuda hoomata, paljud üritused jooksevad kokku. Kui tahan kõigil osaleda, siis pean jätma oma töö, oma ameti ja leiva, oma perekonna, peaksin käima seminarilt seminarile. Võiks olla vähem, aga rohkem läbimõeldult, ühendatult. Paljud inimesed ütlevad, et nemad ei tea midagi. Mina tahaks, aga ei jõua. Kes tegelevad, neile jookseb see info kokku ja nad on sellest üle küllastunud. Teine inimene ei leia jälle õiget sihtgruppi üles. N, 53.*

Sõiduvõimalused maal

Bussiühendus on maapiirkondades aasta-aastalt kehvemaks muutunud, transport on kallinenud. Lahendused: kasutada isiklikku transporti, vald sõidukulusid ei hüvita, jätta üritusele minemata või tuua huvilised ise kohale.

Näited:

- *Transpordiprobleemi'. Mi olõmi siiani kinni masnu kõik sõidukulu', a meid ei toeta kiäki ja ei olõ mi küsünü kah. N, 30.*
- *Maapiirkonnas transpordiprobleemid. Siin on enamjaolt vanemad inimesed. Ei pääse teise vallaotsa ka nii kergelt. Meie korraldame transpordi, sõiduautoga toome need 1-2 inimest kohale. N, 63.*

Probleemid koostöös valdade, maakondade vahel

Kultuuritöötajatel on vastajate sõnul raske kohalikule omavalitsusele oma tegevuse eesmäärke ja mõttekust selgitada. Vallavalitsused teevad koostööd poliitilistel kaalutlustel ja ei tunne kohalikku kultuuri või ei arvesta paikkondliku omapäraga piisavalt. Vallajuhid kardavad otsustusõigusi laiendada, püüavad kohapeal võimu endi käes hoida. Sageli ei saa vallavalitsus toetada rahanappuse tõttu.

Nii valla kui laiemalt maakonna piires võiks samuti rohkem ühised üritusi olla:

- *Omavalitsuste tasandil oli koostöö raske, isegi nagu kardeti, et võtan käest ära midagi. Isegi omavalitsuste siseselt ei suuda asutused millegipärast koostööd teha. Võib-olla taandub see isiksuste peale. N, 48.*
- *Iga valdkonna arenguks on vaja koostööd, mitte et igaüks ajab oma asja, siis ei tule ka arengut. Aidata üksteist. Kui kaasata kool, kultuuriasutus (raamatukogu), omavalitsus: üks paneb kirja, teine teeb uurimistö, kolmas aitab raha leida, kirjastada. Oleks palju lihtsam. N, 50.*

On arvamusi, et maakondlik kuuluvus ei tohiks kultuuritööd Vana - Võrumaa piirides takistada. Takistuseks võib olla paikkonna suurus. „Karula inimesele võib Põlva inimene kaueks jääda,“ arvab üks vastaja. Piirkondlik areng on olnud väga erinev ja huvid piirkonniti on erinevad. Enamik vastajaid leiab, et piirkondlik koostöö ei ole väga tihe.

Vastuseid:

- *Ei tea valdade puhul, kas on kultuuri pärast koos käinud. See piirkond oleks liiga suur: kui vallad samamoodi nagu Setomaa Valdade Liit teeksid samasuguse ühingu, ei kannaks see sama eesmärki. Tekib huvide pörkumine. Uma Pido peaks kindlasti jätkuma. N, 38.*
- *Takistuseks suurus: Võrumaa väga suur piirkond. Konfliktid tekivad tahes tahtmata, piirkonnad ka arengult väga erinevad. N, 45.*

Takistustena mainitakse veel vähest koolitatust ja tegijate väheseid oskusi mingeid asju, üritusi jms heal tasemel teha. Ühistööd võib takistada kiire aeg, materiaalsete asjade tagaajamine. Kolmanda sektori koostöö on tulemuslik, aga arenguruumi on veelgi.

Erinevaid takistusi kirjeldav näide:

- *Kellega koostööd teha ja mis koostööd takistab? Vajalik partnerlus MTÜ-d, ühingud, igaiüks nokitseb omaette. Millegipärast ei taheta, ei suudeta üksteisele appi minna. Arvan, et see ei ole seotud inimestega, vaid selle kiire ajaga. Inimesed rabelevad aru saamata, mille pärast nad rabelevad. See on heaolu nimel ... ja õhtul ei suuda enam kuhugi minna.*
- *Materiaalsete asjade taga ajamine (on kaks kuuske, naaber peab kolm kuuske ostma). Poeg käis rahvatantsus: sõbrad mõnitavad, et kus sa käid. Suhtumise kujundamine algab kodusest kasvatuses. Vanemad rabelevad, unustatakse keele ja kultuuri väärtustamine. Aga kindlasti see tuleb tagasi. Vene ajal oli selles korras, et väärtustati oma kultuuri, sealhulgas võru keelt. Keel, kultuur jäid püsima. M, 48.*

Kas koondumine ühtseks organisatsiooniks kultuuriruumi põhiselt on vajalik?

„Organisatsioon kultuuriruumi põhiselt piässi olõma. Sis ei tulõ võõrast peritolu vallavanõmbal ideed, et teemi Disneylandi Vällämäele, Munamäele,“ arwab pool-naljaga üks küsitletu. Üle poole vastanutest on arvamusel, et oma kultuuriruumi põhiselt organisatsiooniks kuulumine on vajalik.

Pooldajate arvates ei ole vaja veel üht organisatsiooni lisaks, vaid sellel organisatsioonil peab olema eelnevalt kindel nägemus oma ülesannetest ja head eestvedajad jms. Ei tohi tekkida ülesannete dubleerimist olemasolevate asutustega.

Küsitletute ettepanekuid:

- *Niisama ei ole vaja luua. Peab olema kindel nägemus, mida tahetakse teha, siis sealt samm sammult edasi. Ühiskond sellises faasis, et kõik tahavad ise teha ja on uhked selle üle. Inimestes vast ainult kinni. Liitumine peab olema eesmärk, mille nimel liitumine toimub. Setudel on ajalooline piir, identiteet. Meil sellest, et olid Vana Võrumaa vallad, on tänapäeval vähe. M, 42.*
- *Põhimõtteliselt on vajalik. Etteotsa on vaja tugevat isiksust, lisaks organisatsiooni ja kindlat rahastust. Mitte et paari aasta pärast kaob raha tagant ära, poliitiline kokkulepe on oluline. Riik rahadega juurde, et see asi toimiks: jälle uued valimised, peab uuesti põhjendama, miks seda asja vaja on. M, 44.*
- *Kui annab selle Uma Pido vaimsure najal ratsutades ka mingeid muid asju arendada, siis seda tuleb teha. Ei arvanud, et sellise mõju esile kutsub. Märksõna uma tuleb ära kasutada. N, 44.*

Kultuuriruumi-põhine organisatsioon aitaks oma kultuuriruumis tegevust laiendada, kaasata tuleks rohkem noori. Igast piirkonnast võiks olla oma esindaja. Oluline on, kas kavandataval organisatsioonil on otsustusõigust ja mingil määral võimu. Selle moodustamine peab altpoolt tulema: kui erinevad organisatsioonid leiavad, et neil on vaja eestkostjat. Kui ülevalt poolt tehakse, kukub see vastajate hinnangul läbi.

Piirkonna suurus ei tohi muutuda takistuseks. Arvatavaid probleeme piirkonna haldusest lähtuvalt:

- *See on seesama küsimus, kas Põlva seedib ära, et on Võrumaa vald. Nime poole pealt see tüli hakkab. Mõelda uus, võrukeelne nimi. Kui jõukus, saab kõike teha. M, 44.*

- *Vana Võrumaa tuleks taastada kui maakond, selle piires saaks erinevate valdade vahel koostööd teha. Need võiksid olla erinevad kultuurialased tegevused. M, 42.*

Mitu küsitletut on organisatsiooni vedajana välja pakkunud Võru Instituudi:

- *Kui Võru instituut säilitab oma senise positsiooni ühiskonnas, siis võiks tema selle valdadevahelise koostöö koordineerimise ka mingil moel võtta enda alla. Mingi eraldi organisatsiooni loomiseks ei näe hetkel vajadust. M, 44.*
- *Kas Võru instituudi all – instituudiga ollakse kõige rohkem rahul. Ka Kagu-Eesti Partnerluskogu: Võru- ja Valgamaa teevad ühiselt, inimesi on vähe ja nad teevad sama asja. N, 44.*

Kavandatavale organisatsioonile seab mitu vastanut eeskujuks Setomaa Valdade Liidu, kelle tõhus tegevus paistab välja ja on aidanud setudel oma keelt ja kultuuri laiemalt tutvustada.

Kas võru kultuuriruumis on vajalik algatada muid regionaalseid programme?

On pooldavaid ja eitavaid seisukohti. Mõlemad pooled oskavad oma arvamusi enamasti ka piisavalt põhjendada.

Miks uusi regionaalprogramme EI OLE VAJA?

Tänapäeval on olemas erinevad maakonna ja valla arengukavad, kus on tegevus-suunad paika pandud. Euroopa Liit toetab erinevaid projekte. Rahastatakse erinevatest programmidest (n Leader), fondidest ja Kultuurkapitalist. Toetus ja uute tegevuste õnnestumine sõltub olulisel määral kohaliku omavalitsuse ja tegijate huvitatusest.

Arvamusi ja hinnanguid:

- *Ei ole vajalik. On Kultuurkapitali kohalik ekspertgrupp, kes peab hea seisma, et saaksid tasustatud kõik pärimusega seotud ettevõtmised. N, 55.*
- *Vald rahastab hästi meie tegemisi. Seda probleemi ei ole, et üldse raha ei oleks. Oleme ka ise projekte kirjutanud. N, 36.*
- *Toetuste saamine sõltub inimeste aktiivsusest. Kui inimene on aktiivne ja teab, kust mida küsida, siis on alati võimalik saada. N, 48.*
- *Peab ise tubli olema, tõestama kogu aeg. Aga pidev tõestamine väsitab, see on tappev. Keegi ei usu sind, kui sa ei tõesta ennast. N, 53.*
- *Väga palju sõltub ka omavalitsusest: kui omavalitsus on arenguvõimeline ja kultuurialdis, siis ikkagi mingeid suundi, väljundeid leitakse. N, 50.*

On ka rahulolematuid, kelle arvates on mõni tegevus eelisseisundis ja selle jaoks antakse ka põhjendamata palju toetusi. Ühe vastaja hinnang: „Turismi pääle om väega hulga panustõdu, a kultuuri tavategevuisi rohkõmb saanu külh toeta.“

Miks uusi regionaalprogramme ON VAJA?

Sagedamini välja pakutud tegevused olid kohalik ettevõtlus, teedeprogramm, omapära toetavad tegevused, kohalikku käsitööd ja ehitust tutvustavad tegevused.

Valik erinevatest ideedest ja tegevustest, mida välja pakuti:

- kohalik ettevõtlus

Ettevõtlusega on Võrumaal viletsad lood. Ettevõtetel oleks omavalitsustest lihtsam sellistest programmidest toetust saada. N, 42.

- teedeprogramm

Kohalike teede programm: üks majapidamine ei suuda teed remontida ja mitte ainult suuremate teede jaoks, see ei peagi olema väga suur summa. M, 30.

- omapära toetavad tegevused

Ettevõttõ' tegutsõsõ niikuinii. Turism om tuuga seotu, om välläpoolõ suunatu. Toetust toolõ, mis erines muust maailmast: üts ettevõtlusõ haro om toidukultuur.

Erisüse igasugudsõ rahvakultuuri pakjatele: piruka', suidsuliha, hansa. Väiku ettevõttõ, kelle käest ei nõuda säidset kraanikaussi, saanu tuud turusta. N, 53.

- käsitõõ ja taluehitus

Läbi ummamuudu listi olen kokku puutunud käsitõõalaste, taluehituse jt üleskutsetega (ka minu väimees käis koolitustel). Sellised programmid oleksid küll vajalikud. N, 50.

Rohkem toetada tegevusi, mis omakorda toetavad traditsioonilisi elamisviise ja nendest ise elatuda ning näidata neid teistele. Regionaalprogramme saaks siduda kohaliku kultuuriga, käsitõõga. Teha koordineerivaid infopäevi ja erinevaid koolitusi. Tõõtute inimeste aitamine ja töökohtade loomine on tähtis. Toetada tuleks erinevaid keskkonna- ja loodusprojekte. Toetada võiks nõ hullude ideede elluviimist kogukonnas. Aidata vanu muinsuskaitseobjekte korda teha: näiteks kirikud on „kehvas seisus“, aga muinsuskaitseenõuded on väga jäigad. Maakonnapiiri sildid pandi, aga välja on toomata, millised kihelkonnad vanasti Vana-Võrumaal on olnud.

Kui regionaalprogramm(id) on ellu kutsutud, siis milliste erinevate takistustega võivad tegijad vastajate arvates veel kokku puutuda:

- *Üks teema on see ääremaastumise teema. Ma ei tahaks kunagi õelda oma lapsele, et ära siia tagasi tule. Samas peaks olema nõ baas, mille põhjal õelda: käi ringi, aga alati oled tagasi oodatud.*
- *Programmid, mis mõtlevad selle peale, et ka siin elu jätkuks. Kas tõesti on mingeid mõttetalguid vaja? Mis oleks selle kandi Nokia, keel ja kultuur olgu selle osa? Siin ei tohiks olla suurtõõstust, aga milline elulaad ja kuidas toetada sellist ettevõtlust, millega annaks siin ära elada. N, 35.*
- *Oluline, et toetus mõne aasta pärast ei kaoks. Kui 2013 Euroopa toetusprojektid ja rahastus kaob, siis ei tea, mis edasi saab. M, 44.*

Küsitluse tulemuste tutvustamine ja analüüs peaks andma põhjaliku ülevaate Vana-Võrumaal kultuuriga tegelevate kodanikuühenduste ja kohalike omavalitsuste kultuuriametnike kultuurilistest ootustest. Kokkuvõte toob välja ühised huvid, soovid ja kokkupuutepunktid, tutvustab küsitletute hinnanguid ja arvamusi seni tehtu kohta.

Tulemuste abil tutvuvad kultuuriga tegelevate kodanikuühenduste ning kohalike omavalitsuste ametnikud üksteise arvamustega, mis omakorda annab võimaluse edaspidiseks paremaks koostõõks.

Uuringu kokkuvõtte lisa: küsitlusankeet

KÜSITLUSANKEET

Selle projekti eesmärgiks on laiendada koostööd võru keele- ja kultuuriruumis kultuuriga tegelevate inimeste, kodanikuühenduste ning kohalike omavalitsuste vahel. Projekti rahastab Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK). Kultuuriliste ootuste, ühiste kokkupuutepunktide ja eesmärkide leidmiseks küsitletakse projekti käigus KOVide ja MTÜde esindajaid. Ka Teid on kaardistamise käigus võtmeisikute sekka arvatud. Teie isikut ei seostata üldistatud tulemustega. Projektiga seoses esitan Teile mõned küsimused!

**Kus Te olete sündinud? Kus on Teie juured?
Kus Te elate? Kas peate ... oma kodukandiks?**

**Mis Teid oma elukoha ja siinse kandiga, ümbruskonnaga seob?
Mis on siinkandi rahvale iseloomulik? Mis veel meenub?**

Kas seda võib nimetada kultuuriks? Mis on kultuur?

Kuidas te siinkandi kultuuri nimetaksite? Kas siinkandi kultuur erineb nt kihnu, setu, mulgi kultuurist? Mille poolest? Mis on ühist?

Millised on Teie arvates Võrumaa piirid? (Võru maakond, Põlva maakond, Kagu-Eesti, Lõuna-Eesti, võru kultuuriruum, ajalooline Võrumaa, 8 kihelkonda: Põlva, Urvaste, Rõuge, Karula, Hargla, Räpina, Vastseliina, Kanepi)

Millised on vana Võrumaa piirid? Palun nimetage KOV-e, mis jäävad (vanale) Võrumaale? (siin tuleks vajadusel vana Võrumaa kihelkondade kaarti näidata)

Kas on vaja võru keelt ja kultuuri hoida? Miks?

(KUI VASTAB JAH, SIIS...) Kuidas? Palun nimetage ettevõtmisi (JÄLGI JA JOONI ALLA) , mis toetavad seda!

Uma Leht, Uma Pido, kooliõpetus, Täheke, sõnaraamat ja keelenõu, teadusuuringud, multikad, plaadid, kirjandus, lastelaagrid, suveülikool, teatriateljee, Võru folkloorifestival vms

**Milliseid ettevõtmisi te sooviksite esile tõsta? Kas on midagi, mis teid nendes ettevõtmistes häirib?
Kas ja mida peaks veel tegema?**

Mil määral olete kokku puutunud järgmiste ettevõtmistega?

	Olen ise "kogenud" = näinud käänud/lugenud/ Kuulanud vms NIMETAGE LAVASTUSI.	Olen kuulnud, aga pole näinud/käänud/l	Olen kuulnud, aga ei huvita	Pole kuulnud	KUI VASTAJA KOMMENTEE RIB KIRJUTA ÜLES!
võrukeelsed lavastused (sh kutseline, harrastusteater)					
lõunaestikeelsed (sh võrukeelsed) telesaated					
ERR-i Vikerraadio võrukeelsed uudised					

võrukeelne kirjandus: proosa, luule					
võrukeelne õppekirjandus (nt ABC-kiräoppus, piltsõnastu)					
võrukeelne trükiajakirjandus (sh UL), publitsistika					
pärimusmuusika kontserdid, (nt lõõtsapäevad, kandleõpilaste etteasted vms)					
kultuuriandmebaasid (sh AVKA, LEPP)					
lastekas.ee võrukeelne Jäno-Jussi multikas					
ummamuudu veebilist					

Kas loete Uma Lehte? Milliseks hindate Uma Lehte?

Mis te arvate, kes (nt mehed, linnainimesed, lapsed) loevad Uma Lehte?

Kas lõite mullusel Umal Peol kaasa? Kuidas hindate Uma Pido? Milline on Teie meelest Uma Peo mõju? Kas Uma Peo korraldamist tuleks jätkata? Miks?

Kas olete kuulnud midagi pärimusmuusika õpetamisest siinkandi koolides, muusika- ja huvikoolides ning mujal?

Jah Mida? Kust?

Ei

Kas olete kuulnud midagi võru keele ja kultuuri õpetamisest ajaloolise Võrumaa koolides?

Jah Mida? Kust?

Ei

Kas teie arvates on võru keele ja kultuuri õpetamine koolis vajalik? Miks?

Kas kohaliku keele ja kultuuri õppega on probleeme? Milliseid?

Kuidas peaks teie arvates võru keelt kirja panema (Milline peaks olema kirjaviis)?

Kas olete kuulnud midagi riiklikust programmist "Lõunaeesti keel ja kultuur"?

Jah Mida? Kust?

Ei

ALATES 2000. AASTAST ON RIIKLIKU KULTUURIPOLIITILISE MEETMENA ELLU KUTSUTUD SIHTPROGRAMM "LÕUNAEESTI KEEL JA KULTUUR", MIS ON SUUNATUD MULGI, TARU, SETU JA VÕRU KULTUURIRUUMILE NING MILLE TOETUSEL ON ENAMUS EELPOOL NIMETATUD ETTEVÕTMISI TOIMUNUD. TEIE VASTUSEID KASUTATAKSE UUEL PROGRAMMEERIMISPERIOODIL TEGEVUSTE KAVANDAMISEKS.

2009. aastal lõpev riiklik programm on jagatud neljaks teemavaldkonnaks: tänapäeva kultuur, ajakirjandus, kooliharidus ja teadusuuringud. **Palun valige KAARDIL olevatest alateemadest viis tähtsamat tegevust!**

KAART:

- KIRJANDUS
- NÄITEKUNST
- HELIKUNST
- FILMIKUNST

- PÄRIMUSKULTUUR.
- TRÜKIAJAKIRJANDUS
- RAADIO JA TELEVISIOON
- INTERNETIAJAKIRJANDUS
- ÕPPETÖÖ
- KLASSIVÄLINE TÖÖ
- ÕPPEVAHENDID
- ÕPETAJAKOOLITUS
- AKADEEMILINE ÕPE
- LÕUNAEESTI KEELE JA KOHANIMEDE ANALÜÜS
- LÕUNAEESTI KEELE JA KULTUURI ANDMEBAASIDE KOOSTAMINE
- LÕUNAEESTIKEELSE KIRJANDUSE JA AJAKIRJANDUSE UURIMINE
- LÕUNA-EESTI ELANIKE VÄÄRTUSHINNANGUTE JA HOIAKUTE NING IDENTITEEDI UURINGUD
- LÕUNA-EESTI MATERIAALSE RAHVAKULTUURI UURINGUD
- LÕUNA-EESTI KULTUURIALA AJALOOOLISE ARENGU JA LÕUNA-EESTI KULTUURI TÄNAPÄEVASTE VÄLJUNDITE UURIMINE
- LÕUNAEESTI KEELE JA KULTUURI SUURTEOSTE (senimaani on avaldatud "Wastne Testament", "Kuis vanal Võromaal eleti?", kõne alla tulevad Põlva "Vana kannel I", regilaulu kogumik) TEADUSLIK PUBLITSEERIMINE
- TARTU ÜLIKOOLI LÕUNA-EESTI KEELE- JA KULTUURIUURINGUTE KESKUSE RAHASTAMINE

Kas uus programm peaks sisaldama mingeid teisi tegevusi? Milliseid?

Kas vana Võrumaa kogukond st inimesed, KOVID jt organisatsioonid vajaks eraldi Võru kultuuriruumile suunatud programmi? (2009. aastal lõppev programm oli suunatud kogu Lõuna-Eestile, hõlmates mulke, setusid, võrukesi ja tartlasi. Nüüdseks on setudel oma programm, ka mulgid taotlevad programmi oma kultuuripiirkonna kohta). **Miks?**

Kas võru kultuuriruumi KOVID jt organisatsioonid (SA-d, MTÜ-d, seltsingud jms) võiksid teha senisest enam koostööd?

Millised tegevusi peaks see koostöö haarama? Nimetage kellega, milliste KOVIDe jt organisatsioonidega tuleks koostööd teha!

Mis võiks koostööd takistada?

Kas KOV-ide koondumine ühtseks organisatsiooniks kultuuriruumi põhiselt sarnaselt setode või mulkidega on vajalik? (setodel on organisatsioon Setomaa Valdade Liit, mulkidel kultuuripiirkonna omavalitsuste poolt loodud Mulgi Kultuuri Instituut).

Kas Teie arvates oleks võru kultuuriruumis vajalik lisaks (asemel?) kultuuriprogrammidele algatada muid regionaalseid programme ettevõtluse, turismi jms toetamiseks sarnaselt nt Kihnut või Setomaad toetavate programmidega?

AITUMA VASTAMAST!

INTERVJUEERITAVA ANDMED:

SUGU

VANUS